

Yazar(lar) / Author(s)

Doç. Dr. Şefika Sümeyye Çam
Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Eğitim Bilimleri Bölümü, Muş-Türkiye
e-posta: s.subay@alparslan.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale bilgileri/Article information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article
Geliş tarihi-Date of submission: 15.10.2025
Kabul tarihi-Date of acceptance: 12.02.2026
Yayın tarihi-Date of publication: 25.06.2026

Hakemlik-Review

Çift Taraflı Kör Dış Hakemlik
Double-Blind External Peer Review

Etik beyan/Ethics statement

Yazar(lar), çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyduklarını beyan etmiştir.
The author(s) declared that they complied with ethical principles during the preparation of the study.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir
No conflict of interest declared

Finansman-Grant support

Fon, hibe veya destek alınmamıştır
No funding or support was received

Lisans- License

Türk Eğitim Tarihinde Öncü Kadın Eğitimciler: Tematik Bir İnceleme

Öz

Bu çalışma, Türk eğitim tarihinde öncü kadın öğretmenlerin eğitime ve toplumsal dönüşüme sundukları katkıları bütüncül bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı kapsamında doküman analizi tekniğiyle yürütülen araştırmanın veri kaynaklarını; kadın eğitimcilerin yaşam öyküleri, eğitim anlayışları ve toplumsal etkilerine ilişkin kitaplar, makaleler, biyografik çalışmalar ve arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Alan yazında hakkında yeterli bilgi bulunan ve eğitim alanında önemli katkılar sunduğu değerlendirilen 11 kadın eğitimci, araştırmanın kapsamı doğrultusunda seçilmiştir. Elde edilen veriler sistematik biçimde incelenmiş, karşılaştırılmış ve tematik olarak sentezlenmiştir. Veriler; doğum yeri ve tarihi, eğitim hayatı, eğitim anlayışı, eğitime katkı sunduğu alanlar, kariyer ve mesleki rolleri, gerçekleştirdikleri ilkler ile toplumsal katkıları olmak üzere altı tema altında değerlendirilmiştir. Bulgular, öncü kadın öğretmenlerin kadınların eğitime erişimini güçlendirdiğini, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gelişimine katkı sunduğunu ve Türkiye'nin modernleşme sürecinde etkili roller üstlendiğini göstermektedir. Bu doğrultuda, söz konusu eğitimcilerin eğitim anlayışlarının öğretmen yetiştirme programlarında rol model olarak ele alınması, eğitim programlarına entegre edilmesi ve konuya ilişkin disiplinler arası araştırmaların artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Öğretmenler, Türk Eğitim Tarihi, Eğitimde Toplumsal Dönüşüm

Pioneering Women Educators in Turkish Educational History: A Thematic Analysis

Abstract

This study aims to examine the contributions of pioneering women teachers in the history of Turkish education to education and social transformation from a holistic perspective. Conducted within the framework of a qualitative research approach using document analysis, the data sources of the study consist of books, articles, biographical studies, and archival documents concerning women educators' life stories, educational perspectives, and social impacts. Eleven women educators for whom sufficient information were available in the literature and who were considered to have made significant contributions to education were selected in line with the scope of the study. The collected data were systematically examined, compared, and thematically synthesized. The data were analyzed under six themes: place and date of birth, educational background, educational perspectives, areas of contribution to education, career and professional roles, pioneering achievements, and social contributions. The findings indicate that these pioneering women teachers strengthened women's access to education, contributed to the advancement of gender equality, and assumed influential roles in Turkey's modernization process. Accordingly, it is recommended that their educational perspectives be addressed as role models in teacher education programs, integrated into educational curricula, and supported through increased interdisciplinary research in this field.

Keywords: Women Teachers, History of Turkish Education, Social Transformation in Education

Yazar katkı oranı/ Author contributions

Çalışmanın Tasarımı/Conceiving the Study	Yazar-1 (% 100)
Veri Toplama/Data Collection	Yazar-1 (% 100)
Veri Analizi/Data Analysis	Yazar-1 (% 100)
Makale Yazımı/ Article Writing	Yazar-1 (% 100)
Gönderim ve Revizyon/Submission and Revision	Yazar-1 (% 100)

Yapay zekâ beyanı / Artificial intelligence statement

Yapay zekâ araçları yalnızca dil ve yazım kontrolü amacıyla kullanılmıştır.
AI tools were used solely for language editing purposes.

Atrf- Citation (APA)

Çam, Ş. S. (2026). Türk eğitim tarihinde öncü kadın eğitimciler: Tematik bir inceleme. *İctimaiyat*, 10(2), 553-577.
<https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1803260>

1. Giriş

Türk tarihinde eğitim, her dönemde devletin sorumluluğunda bir kamu hizmeti olarak görülmüş; ancak kadınların bu hizmetten yararlanması uzun süre sınırlı kalmıştır (Şanal & Güçlü, 2005). Kadınlar, bireylerin yetiştirilmesinde ve toplumsal gelişmede önemli roller üstlenmelerine rağmen eğitim hakkına erişimde tarih boyunca ciddi engellerle karşılaşmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerine dek kız çocuklarının eğitimi çoğunlukla okuma-yazmayla sınırlı kalmış, bu durum Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar sürmüştür. Dolayısıyla kadınların eğitimde ve toplumsal yaşamda aktif roller almaları gecikmiştir (Çiçek, 2024).

İlk Türk topluluklarında kadınlar “öğretmen” olarak tanımlanmamışsa da çocukların aile içindeki eğitimi, kültürel değerlerin aktarımı ve devlet yönetimine katkılarıyla bir bilgi ve bilgelik kaynağı olmuşlardır (Kılıç, 2013). İslamiyet'in kabulüyle Osmanlı'da sıbyan mekteplerinde kız ve erkek çocuklar birlikte okuma yazma öğrenmiş, ancak medrese eğitimi yalnızca erkeklere açık kalmıştır. Kız çocukları genellikle aile içinde veya saray çevresinde el becerileri, din, dil ve kültür ağırlıklı eğitim almış; böylece toplumsal statüye göre farklılaşan, çoğunlukla informal bir eğitimle yetinmişlerdir (Akyüz, 2006, 2012; Özaydınlık, 2014; Işıkdogan & Demirkol, 2024).

Osmanlı'da kadınların öğretmenlik yapması bazı araştırmacıların belirttiği gibi yalnızca 1870'te açılan Darülmuallimat ile başlamamış, daha önce de bilgili kadınlar mahallelerde çocuklara Kur'an ve dini bilgiler öğretmiş, “Hoca Hanım” veya “Muallime” olarak anılmışlardır (Akyüz, 2006). Tanzimat döneminde modernleşme hareketleriyle kız çocuklarına eğitim olanağı sağlanmaya başlanmış, 1858'de ilk kız rüştiyesi açılmıştır. 26 Nisan 1870'te İstanbul'da açılan Darülmuallimat, kadınların ilk kez resmi öğretmen olarak yetiştirilmesini sağlamış, bu okullardan mezun olan kadınlar yeni açılan kız okullarında memur statüsüyle görevlendirilmiştir (Kurnaz, 2015). Ancak kadın öğretmenlerin idari görevleri uzun süre sınırlı kalmış, 1895 Darülmuallimat Talimatnamesi ile kadın müdürlerin yetkileri erkek müdürlerin onayına bağlanmıştır (Akyüz, 2006).

II. Meşrutiyet dönemi, kadınların eğitimi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte kız çocukları öğretmenlik için daha fazla teşvik edilmiş, Darülmuallimat yalnızca akademik eğitim değil, aynı zamanda kadınların topluma bağımsız bireyler olarak katılımını da desteklemiştir (Yılmaz, 2015). Bu dönemin özgürlükçü atmosferi kadınların hak taleplerini artırmış, siyasal özgürlük, çalışma hayatına katılım ve toplumsal görünürlük konusunda önemli adımlar atılmıştır (Zihnioğlu, 2003). Ancak Balkan ve I. Dünya Savaşları nedeniyle bu gelişmeler sekteye uğramış; yine de savaş yıllarında kadınlar kamu kurumlarında görev alarak toplumsal alanda daha görünür hale gelmiştir. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin düzenlediği toplantılarda Nezihe Muhiddin, Fatma Aliye ve Halide Edip gibi kadınlar ön plana çıkmış, fikirlerini ilk kez geniş kitlelerle paylaşma fırsatı bulmuştur (Kaplan, 1998).

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kadınların eğitim ve meslek yaşamına katılımı hız kazanmıştır. Kız Enstitüleri hem bilimsel hem de hayata hazırlık dersleriyle kız öğrencileri yetiştirmiş, sanayileşmenin gerektirdiği iş gücünü sağlamada önemli rol oynamıştır (Çağlayan, 2018). Karma eğitimin yaygınlaşması, köy ve kasabalarda okulların açılmasıyla kadın öğretmenlerin sayısı artmış, Fatma Refet Angin gibi öncü isimler özellikle kız çocuklarının eğitiminde öne çıkmıştır (Yılmaz, 2015). Buna karşın, Türk eğitim tarihinde erkek öğretmen ve liderlerin katkıları öne çıkarılmış, kadın öğretmenlerin başarıları çoğunlukla gölgede kalmıştır. Oysa

Fatma Refet Angın, Emine Saniye Önasya, Mihri Müşfik gibi kadınlar yalnızca eğitime değil, toplumsal dönüşüme ve cinsiyet eşitliğine de katkı sağlamışlardır. Bu nedenle, araştırma kapsamında Türk eğitim tarihinde iz bırakan kadın öğretmenlerin eğitim politikalarına katkıları ve toplumsal etkileri incelenmiştir. Çalışma, kadın öğretmenlerin kız çocuklarının eğitimine öncülük etmeleri, kadınların toplumsal yaşamda daha etkin hale gelmeleri ve gelecek nesiller için farkındalık oluşturmaları bakımından önem taşımaktadır.

Türk eğitim tarihinde kadın eğitimcilerin rolüne ilişkin çeşitli biyografik ve tarihsel çalışmalar bulunmakla birlikte, bu çalışmalar çoğunlukla bireysel yaşam öykülerine odaklanmakta; kadın eğitimcilerin eğitim politikaları, toplumsal dönüşüm ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki bütüncül etkileri sistematik biçimde ele alınmamaktadır. Ayrıca mevcut literatürde bu eğitimcilerin eğitim felsefeleri, mesleki kimlikleri ve modernleşme sürecine katkıları genellikle birbirinden kopuk biçimde incelenmiş; öğretmen yetiştirme sistemi, ulusal bilinç ve toplumsal değerler arasındaki ilişkiler yeterince bütüncül bir çerçevede tartışılmamıştır.

1.1. Amaç

Bu araştırmanın amacı, Türk eğitim tarihinde farklı dönemlerde etkili olmuş öncü kadın öğretmenlerin eğitime ve toplumsal yaşama sundukları katkıları tematik bir çerçevede incelemektir. Çalışma, kadın öğretmenlerin yalnızca biyografik özelliklerini betimlemeyi değil; eğitim anlayışları, mesleki yönelimleri ve toplumsal etkileri bağlamında ortak ve ayrışan yönlerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda araştırmada, dönemin koşulları içinde öne çıkan kadın öğretmenlerin yaşamları; doğum ve eğitim süreçleri, benimsedikleri eğitim anlayışları, eğitime katkı sundukları alanlar, mesleki kariyerleri ve toplumsal dönüşüm bağlamında gerçekleştirdikleri ilkler çerçevesinde ele alınmıştır. Böylece çalışma, farklı dönem ve bağlamlarda görev yapan tarihe iz bırakmış bazı kadın öğretmenlerin eğitim pratiklerini temalar aracılığıyla bütüncül biçimde değerlendirmeyi ve Türk eğitim tarihindeki kadın öğretmen profilini sistematik bir bakış açısıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmanın veri kaynağını; Türk eğitim tarihine yön veren kadın eğitimcilerin yaşam öyküleri, eğitim politikalarına katkıları ve toplumsal etkilerine ilişkin yayımlanmış kitaplar, makaleler, biyografik çalışmalar ve arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, alan yazında hakkında yeterli veri bulunan ve eğitim alanında etkileri belirgin olan 11 kadın eğitimci belirlenmiştir. Araştırma, bu eğitimciler hakkında üretilmiş mevcut akademik verilerin sistematik biçimde incelenmesi, karşılaştırılması ve tematik olarak sentezlenmesine dayanmaktadır. Toplanan veriler; “doğum yeri ve tarihi”, “eğitim hayatı”, “eğitim anlayışı”, “eğitime katkıları”, “mesleki kariyeri” ve “topluma kazandırdığı öncü uygulamalar” olmak üzere altı tema altında sınıflandırılmış ve tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Geçerlilik ve güvenilirliği sağlamak için birden fazla kaynağa başvurulmuş, veriler arasında çapraz kontrol yapılmıştır. Kodlamalar araştırmacı tarafından dikkatle gerçekleştirilmiş; tarafsızlığı sağlamak için betimsel örneklemelerden yararlanılmıştır. Kadın öğretmenlerin katkıları tarihsel bağlamda incelenmiş, çıkarımlar doğrudan alıntılar ve kaynaklarla desteklenmiştir. Ayrıca, verilerin çeşitliliği ve ulaşılabilirliği gözetilerek dış geçerlilik

sağlanmaya çalışılmıştır. Yöntem ve analiz süreçlerinin ayrıntılı açıklanması, araştırmanın şeffaflık ve tekrarlanabilirlik ilkeleri doğrultusunda yürütülmesini sağlamıştır.

2.2. Verilerin Toplanması ve Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, doküman analizi desenine uygun olarak yazılı ve arşiv kaynakları veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. İnceleme kapsamına, seçilen kadın eğitimcilerle ilgili kitaplar, hakemli dergi makaleleri, lisansüstü tezler ve biyografik materyaller dâhil edilmiştir. Her bir belge, araştırmanın amacıyla uyumu, bilimsel güvenilirliği ve bağlamsal zenginliği açısından değerlendirilmiş; yalnızca doğrulanabilir, tutarlı ve karşılaştırmalı analize elverişli veriler içeren kaynaklar analiz sürecine alınmıştır.

Araştırmada incelenen kadın eğitimcilerin belirlenmesinde çok ölçütlü ve amaçlı bir seçim yaklaşımı benimsenmiştir. Bu kapsamda seçim süreci; (i) eğitim alanında kurumsal, pedagojik veya toplumsal düzeyde kalıcı etki oluşturmuş olmaları, (ii) haklarında yeterli akademik ve tarihsel dokümantasyonun bulunması, (iii) farklı tarihsel dönemleri ve dönüşüm süreçlerini temsil etmeleri ve (iv) tematik karşılaştırmaya olanak sağlayacak veri çeşitliliğine sahip olmaları ölçütleri doğrultusunda yürütülmüştür.

Araştırmanın temel amacı, Türk eğitim tarihinde yer alan tüm kadın eğitimcileri kapsayan kapsamlı bir envanter oluşturmak değil; literatürde etkileri açık biçimde izlenebilen örnek vakalar üzerinden tematik bir sentez geliştirmektir. Bu nedenle bazı önemli tarihsel figürler, yeterli veri çeşitliliğinin bulunmaması ya da araştırmanın analitik sınırları dışında kalmaları nedeniyle çalışma kapsamına alınmamıştır. Böylece seçilen örneklem, tematik analiz sürecinin derinlikli ve karşılaştırmalı biçimde yürütülmesine olanak sağlayacak şekilde yapılandırılmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Toplanan dokümanlar, verilerde tekrar eden örüntüleri ve anlamları belirlemeye yönelik nitel bir yaklaşım olan tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Her belge dikkatle okunmuş, kodlanmış ve araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen temalar altında sınıflandırılmıştır. Güvenirliği artırmak amacıyla farklı kaynaklardan elde edilen veriler karşılaştırılmış, temalar ile yorumlar arasındaki tutarlılık korunmuştur. Bulguların şeffaflığını sağlamak için betimsel alıntılar ve tarihsel göndermelerden yararlanılmıştır.

3. Bulgular

Doküman incelemesi sonucunda, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet sonrası yıllara kadar Türk eğitime katkı sunan 11 kadın öğretmenin rolleri dönemsel bağlamda incelenmiştir. Osmanlı'nın son döneminde Fatma Aliye ve Nezihe Muhiddin; II. Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet'te Emine Saniye Önasya, Nakiye Elgün ve Halide Edip Adıvar; Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mihri Müşfik, Şükufe Nihal ve Zeliha Faika Ünlüer; 1930-1940'larda özellikle kırsalda Ayşe Sıdika Avar; Cumhuriyet dönemi akademik çevresinde Afet İnan ve Cumhuriyet sonrası uzun yıllar eğitim hizmeti veren Fatma Refet Angın öne çıkmıştır. Bu öğretmenlerin katkıları, dönemin toplumsal ve eğitimsel koşulları çerçevesinde detaylı biçimde değerlendirilmiştir.

3.1. Fatma Aliye (1862-1936)

Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinde kadınların eğitime verilen önem artmış, bu dönemde öne çıkan isimlerden biri de Fatma Aliye olmuştur. 19 Ekim 1862'de tarihçi ve devlet adamı Ahmet

Cevdet Paşa'nın kızı olarak İstanbul'da doğan Aliye, küçük yaşlardan itibaren evde özel hocalardan aldığı kapsamlı “konak eğitimi” ile yabancı dil, felsefe ve edebiyat alanlarında derin bilgi edinmiştir. Fransızca öğrenmesi babası tarafından desteklenmiş, ileri düzeyde dil becerisi kazanarak yabancı misafirlere tercümanlık yapmıştır (Karaca, 2011).

Bağımsız düşünmeyi savunan Aliye, eğitimde sorgulama ve uygulama becerilerinin önemini vurgulamış, aileleri ve öğretmenleri bu yönde teşvik etmiştir. Gençlik yıllarında felsefeye yönelmiş, Ahmet Mithat Efendi'den ilham alarak bilgiyi sorgulama ve gerçeğe ulaşma anlayışını benimsemiştir. 1892'de yayımlanan Muhadarat ile Türk edebiyatında romanı basılan ilk kadın yazar olmuştur. Ardından yazdığı romanlarda eğitilmiş ve güçlü kadın karakterleri ön plana çıkarmış, tercüme, tarih ve felsefe alanında eserler vermiştir (Baylı, 2018). 1895–1908 yılları arasında Hanımlara Mahsus Gazete başta olmak üzere farklı gazetelerde makaleler yazmış; bu yayınlar aracılığıyla kadın eğitimi, toplumsal rol ve modernleşme konularındaki görüşlerini geniş bir okuyucu kitlesine ulaştırmıştır (Koç, 2019). Bu entelektüel üretimin kamusal ve uluslararası düzeyde karşılık bulduğunu gösteren arşiv kayıtları da bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde yer alan bir belgede, Rusya'nın kontes ve edibelerinden Madam Gülnar'ın, Fatma Aliye Hanım ile evinde özel bir görüşme gerçekleştirdiği ve bu görüşmeye ilişkin bilginin resmî makamlara yazılı olarak bildirildiği görülmektedir (BOA, Y.EE., 1308). Bir diğer arşiv belgesinde ise Fatma Aliye'nin neşriyatının Amerikalılar tarafından takdir edildiğine dair resmî bir kayıt yer almaktadır (BOA., Y.EE., 1311). Bu belgeler birlikte değerlendirildiğinde, Aliye'nin yalnızca Osmanlı entelektüel çevreleri içinde değil, uluslararası düzeyde de tanınan ve takip edilen bir düşünsel figür olduğu; fikirlerinin farklı coğrafyalarda yankı bulduğu anlaşılmaktadır.

Fatma Aliye, yalnızca edebiyat alanındaki eserleriyle değil, yazıları ve konferanslarıyla da eğitimde yenilikçi bir bakış açısı geliştirmiştir. Kadınların eğitiminin toplumsal kalkınma için vazgeçilmez olduğunu savunmuş; kız çocuklarının okullaşmasının aile yapısını güçlendireceğini ve modernleşmeyi hızlandıracağını dile getirmiştir. Eğitimde ezberci anlayışa karşı çıkarak, bireylerin sorgulama ve eleştirel düşünme becerileriyle yetiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca kadınların yalnızca ev içinde değil, toplumsal yaşamda da etkin bireyler olabilmeleri için eğitimin şart olduğunu belirtmiştir (Karaca, 2011; Eroğlu, 2016). Doğrudan öğretmenlik yapmamış olsa da, konferansları ve yazılarıyla toplumsal eğitimde öncü olmuş; kadınların bilinçlenmesi, özgüven kazanması ve kamusal alanda görünür hale gelmesi konusunda önemli bir öğretici rol üstlenmiştir. Böylece kadınların toplumsal dönüşümde aktif bir özne olmasına katkıda bulunmuş, eğitim yoluyla cinsiyet eşitliğine dair farkındalık yaratmıştır (Baylı, 2018).

Fatma Aliye'nin düşünsel ve yazınsal üretimi, eğitimi yalnızca örgün eğitimle sınırlamayan, toplumu bütüncül biçimde dönüştürmeyi amaçlayan bir eğitim anlayışına işaret etmektedir. Onun kadın eğitimi, eleştirel düşünme ve sorgulama vurgusu; dönemin geleneksel, ezberci eğitim yaklaşımına karşı alternatif bir pedagojik bakış sunmaktadır. Arşiv belgelerinde görülen uluslararası etkileşimler, Aliye'nin eğitsel fikirlerinin farklı coğrafyalarda ilgi görmesiyle birlikte, Osmanlı eğitim düşüncesinin küresel düzeyde temsil edilmesine de katkı sağladığını göstermektedir. Bu yönüyle Fatma Aliye, resmi bir şekilde öğretmenlik yapmamış olsa da yazıları ve kamusal faaliyetleri aracılığıyla eğitsel düşünce üreten, toplumu bilinçlendiren ve kadınların eğitim yoluyla güçlenmesini savunan önemli bir eğitim öncüsü olarak değerlendirilebilir.

3.2. Emine Saniye Önasya (1864–1944)

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1864–1944 yılları arasında yaşayan Emine Saniye (Semiye) Önasya, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan süreçte kadın hakları ve eğitim alanında öncülerden biri olmuştur. Tanzimat'ın önemli devlet adamlarından Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olan Önasya, entelektüel bir aile ortamında yetişmiş, erken yaşlarda özel hocalardan dil, edebiyat ve din dersleri almıştır (Kurnaz, 2008). Paris'te dört, İsviçre'de iki yıl eğitim görerek psikoloji ve sosyoloji alanında kendini geliştirmiş, Osmanlı'daki kadın eğitimi tartışmalarına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır (Karaca, 2010). 1892'de öğretmenliğe başlayan Emine Saniye Önasya, kısa sürede müfettişlik görevine getirilmiş; kız çocuklarına yönelik özel dersler vererek kadınların eğitim hakkını savunmuştur. 1897 yılında kurduğu Şefkat-i Nisvan Cemiyeti aracılığıyla bu savunuyu bireysel çabaların ötesine taşıyarak kurumsal girişimlere dönüştürmüştü; kadınların eğitime erişimini örgütlü yapılar üzerinden güçlendirmeyi hedeflemiştir (Karaca, 2010). Gazeteci ve yazar kimliğiyle Meşrutiyet döneminde kadın hakları üzerine makaleler yayımlaması ve konferanslar vermesi ise, onun pedagojik görüşlerini kamusal alana taşıyan ve toplumsal farkındalık üreten bir etki alanı oluşturmuştur (Karaca, 2012).

Bu çok yönlü faaliyetlerin yalnızca söylemsel düzeyde kalmadığı, 1294 (1877/1878) tarihli bir kayıтта Emine Saniye Hanım'ın adının Sultan Bayezid-i Veli Vakfı ile ilişkili resmî bir görevlendirme ve destek kaydında yer almasıyla da desteklenmektedir (BOA., EV.BRT., 1294). Aynı grupta yer alan başka bir kayıтта farklı kişi ve kurumlarla birlikte anılması, onun eğitim faaliyetlerinin bireysel girişimlerin ötesine geçerek kurumsal ağlar içinde şekillendiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda Emine Saniye'nin kadın eğitiminin kurumsallaşmasına katkısı, yalnızca pedagojik söylem üretimiyle sınırlı olmayıp; eğitim hizmetlerinin örgütlenmesi, sürdürülebilirliği ve kamusal meşruiyetiyle ilişkili yapısal süreçler üzerinden değerlendirilmelidir.

Emine Saniye, kadınların eğitiminin yalnızca bireysel değil, toplumsal gelişim için de zorunlu olduğunu savunmuştur. Ona göre bir toplumun ahlakı ve terbiyesi, kadınların eğitimine bağlıdır. Bu nedenle çocukların yalnızca anneler veya bakıcılar tarafından değil, eğitilmiş kadınlar tarafından yetiştirilmesini istemiş; çocukların bakım ve eğitime yönelik özel okullar açılması gerektiğini dile getirmiştir (Yüksel, 2023). Pozitif bilimlere verdiği önemle kız okullarının müfredatına matematik, fizik, kimya ve biyoloji derslerinin eklenmesini desteklemiş; fen derslerinin kız öğretmen okullarında da okutulmasında etkili olmuştur (Kaymaz, 2008). Bilimsel bilgilerin anlaşılması için öğretmen-öğrenci diyalogları kullanarak konuları daha somut ve anlaşılır hale getirmiş, bu yönüyle öğretim yöntemlerinde yenilikçi bir yaklaşım sergilemiştir. Ayrıca eğitimde yalnızca bilgi aktarımının değil, değerler eğitiminin de önemli olduğunu vurgulamış; kadınların gelecek nesillere iyi bir ahlak ve terbiye kazandırmak için mutlaka eğitim almaları gerektiğini savunmuştur. Onun yazıları, kadınların sadece iyi eş ve anne değil, aynı zamanda toplumun modernleşmesinde aktif bir özne olabilecekleri düşüncesini yaygınlaştırmıştır. 1922–1928 yıllarında Edirne, Sivas, Ordu ve Adana'daki Kız Öğretmen Okullarında; ardından İstanbul'da edebiyat ve Türkçe öğretmeni olarak görev yapan Önasya, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da öğretmenlik mesleğini sürdürmüştür (Kurnaz, 2008). Emekliliğine kadar yürüttüğü çalışmalarla, kadınların eğitimi konusunda kuramsal ve pratik düzeyde önemli katkılar sunmuştur.

3.3. Nakiye Elgün (1882–1954)

1882’de İstanbul’da doğan Nakiye Elgün, Mekteb-i Marifet’te başladığı eğitimine Darülmuallimat’ta devam etmiş, 1900’de mezun olarak 1902’de öğretmenliğe adım atmıştır. İstanbul İnas İdadisi, Sultanahmet Vakıf Okulları ve Feyziye Mektebi gibi kurumlarda öğretmenlik ve yöneticilik yapmış; kadın eğitimi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında dönemin önde gelen savunucularından olmuştur (Özdemir, 2014; Özyürek, 2014). Kadınların eğitim hakkının güçlendirilmesi, daha çok kız okulunun açılması ve nitelikli kadın öğretmenlerin yetiştirilmesi gerektiğini savunmuş; kadınlarla ilgili kararlarda bizzat kadınların söz sahibi olmasını istemiştir (Akdağ, 2016; Yaraman, 2015).

Elgün, Darülmuallimat’ın programını ve kadın öğretmenlerin yetersizliğini eleştirerek reform çağrısında bulunmuş; ilkokulların kadınlarca yönetilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Yıldız, 2015). Sultanahmet Vakıf Okulları’nda çağdaşlaşma girişimlerinde bulunmuş, mahalle mekteplerinin kapanmasının ardından modern okullar açılmasına öncülük etmiştir. 1326 (1910/1911) tarihli bir kayıta, Üsküdar Bağlarbaşı’nda bulunan bir İngiliz mektebine gitmeleri yönünde Müslüman çocukları teşvik ettiği belirtilen Darülmuallimat muallimelerinden Nakiye Hanım hakkında resmî bir değerlendirme yapıldığı ve söz konusu öğrencilerin velilerinin bilgilendirilmesine yönelik tavsiyelerde bulunulduğu görülmektedir (BOA., MF.MKT., 1326). Bu kayıt, Elgün’ün yalnızca ders veren bir öğretmen değil; öğrencilerin yönlendirilmesi, ailelerle iletişim kurulması ve eğitsel tercihlerin toplumsal hassasiyetler çerçevesinde ele alınması süreçlerinde sorumluluk üstlenen bir eğitimci olarak konumlandığını göstermektedir. Aynı zamanda bu durum, onun eğitim pratiğinin pedagojik olduğu kadar etik ve yönetsel boyutlar da içerdiğine işaret etmektedir.

1917’de devraldığı Feyziye Mektebi’nde 11 yıl müdürlük yapan Nakiye Hanım okulu ülke çapında tanınan bir kurum haline getirmiştir. Öğrencilere barınma ve yemek imkânları sunmuş, programlara felsefe, sosyoloji, mantık ve ticaret dersleri ekleyerek çağdaş bir müfredat geliştirmiştir (Özdemir, 2014). Eğitimde disiplin, öğrenci refahı ve modern içeriklerin önemini savunmuştur. I. Dünya Savaşı yıllarında Halide Edip’le birlikte Suriye’de Türk kültürünü yansıtan modern okulların kurulmasına katkı sağlamış, Türkçe, Arapça ve Fransızca eğitim veren kurumların açılmasına destek olmuştur (Özyürek, 2014). Elgün, II. Meşrutiyet döneminde kadın hareketlerinde aktif rol almış; eğitimdeki mücadelesini toplumsal ve siyasi alana taşımıştır. 1935’te Erzurum milletvekili seçilmiş, üç dönem boyunca mecliste görev yapmıştır (Özer, 2013). Böylece hem bir eğitimci hem de siyasetçi olarak kadınların toplumsal hayata katılımında öncü bir figür olmuştur.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde kadınların eğitimde ve toplumda üstlendikleri dönüştürücü rolün önemli temsilcilerinden biri olan Nakiye Elgün’ün eğitim pratiği, öğretimi yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlamayan; öğrencinin yönlendirilmesini, aile–okul ilişkilerini ve müfredatın toplumsal sorumluluk bilinciyle yapılandırılmasını merkeze alan bir anlayışı yansıtmaktadır. Arşiv belgesinde yer alan değerlendirmeler, onun pedagojik etkisinin sınıfla sınırlı kalmadığını, eğitimsel tercihlerin etik ve yönetsel boyutlarında da aktif rol üstlendiğini göstermektedir. Bu yönüyle Elgün, geç Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan süreçte eğitimcinin kamusal sorumluluğunu genişleten ve modern okul anlayışına katkı sunan öncü bir figür olarak değerlendirilebilir.

3.4. Halide Edip Adıvar (1884–1964)

1884'te İstanbul'da doğan Halide Edip Adıvar, Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nden mezun olan ilk Türk kadınıdır. Felsefe, sosyoloji ve matematik alanlarında aldığı eğitim, onun eğitimcilik anlayışını derinden etkilemiştir. Darülmuallimat'ta öğretmenlik yapmış, okulun eksiklerini rapor ederek kadın öğretmenlerin daha üst düzeyde eğitim almaları gerektiğini savunmuştur (Taşer, 2012). Halide Edip'e göre bir toplumun dönüşümü kadınların eğitime bağlıdır. Eğitimin yalnızca bilgi aktarımı olmadığını, aynı zamanda toplumsal değişim ve özgürleşmenin temeli olduğunu vurgulamıştır. Kadınların nitelikli eğitim almasının gelecek nesillerin yetişmesinde belirleyici olduğunu söylemiş, bu yüzden eğitimde fırsat eşitliğini ısrarla savunmuştur (Doğramacioğlu, 2017).

Ona göre iyi bir öğretmen, konuyu tutkuyla aktararak öğrencilerde öğrenme isteği uyandırır. Bu yaklaşımıyla öğretmenlik mesleğinin niteliğini yükseltmeye çalışmıştır. Halide Edip yalnızca sınıfta değil, roman ve yazılarında da eğitimi temel meselelerden biri yapmıştır. Kadınların okumasını, meslek sahibi olmasını teşvik etmiş, eğitilmiş kadını hem bireysel özgürlüğün hem de toplumsal kalkınmanın anahtarı olarak göstermiştir. Yurt içinde ve dışında yürüttüğü öğretmenlik, müfettişlik ve okul kurma faaliyetleriyle eğitimde modernleşmeye katkı sağlamış; Suriye'de okul açılışlarında görev almış, İngiltere ve Amerika'da dersler vermiş, farklı eğitim sistemlerini inceleyerek Türkiye'ye uyarlanabilecek modeller geliştirmiştir (Şanal, 2010).

Kadın eğitimi konusundaki düşüncelerini yalnızca Türkiye bağlamında değil, uluslararası bir perspektifte de tartışan Halide Edip Adıvar, 1935 yılında Hindistan'a gerçekleştirdiği ziyarette verdiği konferanslarda Türkiye'nin modernleşme deneyimini özellikle eğitim reformları ve kadınların eğitsel kazanımları üzerinden ele almıştır. Delhi'de gerçekleştirdiği bu konferanslarda Adıvar, Cumhuriyet sonrasında uygulanan eğitim politikalarını Doğu toplumlarının modernleşme arayışlarıyla karşılaştırmış; kadınların eğitime erişiminin, bireysel özgürleşmenin yanı sıra toplumsal dönüşümün temel koşullarından biri olduğunu vurgulamıştır. Kız çocuklarının eğitimi, kadınların mesleki ve kamusal hayata katılımı ve eğitimin toplumsal eşitliği destekleyici rolü, konuşmaların merkezinde yer alan başlıca temalar olmuştur. Bu konferanslar aynı yıl *Conflict of East and West in Turkey* adıyla yayımlanmış, Adıvar Hindistan'daki gözlem ve değerlendirmelerini ise daha sonra *Inside India* adlı eserinde ayrıntılandırmıştır (Aydın, 2021; Bilkan, 2011). Bu bağlamda Hindistan konferansları, Halide Edip Adıvar'ın kadın eğitimi meselesini karşılaştırmalı ve kültürlerarası bir çerçevede ele aldığını, eğitimi kadınların toplumsal statüsünün güçlendirilmesinde belirleyici bir araç olarak konumlandığını göstermektedir.

Adıvar İstanbul Üniversitesi'nde profesörlük yaptığı dönemde derslerini konferans havasında işlemiş, öğrencilerini Doğu–Batı karşılaştırmaları üzerinden düşünmeye teşvik etmiştir (Erdal, 2007). Üniversite düzeyindeki öğretim faaliyetlerinin kurumsal karşılığına ilişkin belgeler, onun eğitimci kimliğinin yalnızca düşünsel üretimle sınırlı kalmadığını, akademik yapılar içinde aktif biçimde konumlandığını göstermektedir. 1940 tarihli bir belgede, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde verdiği konferans niteliğindeki dersler karşılığında kendisine ücret ödenmesine karar verildiği anlaşılmaktadır (BCA., 1940). Bu durum, Halide Edip'in üniversite öğretimi içinde düzenli ve resmî bir öğretim faaliyeti yürüttüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca 1950 tarihli bir başka belgede, Hindistan'da verdiği konferansların kamuoyu ve siyasal bağlamda değerlendirilmesine ilişkin kayıtlar yer almakta; bu da onun eğitsel etkisinin ulusal sınırların ötesine taşan bir entelektüel temsil boyutu kazandığını düşündürmektedir (BCA.,

1950). Bu belgeler birlikte değerlendirildiğinde, Halide Edip'in eğitimci kimliğinin pedagojik üretim, akademik temsil ve kamusal etki ekseninde bütüncül bir karakter taşıdığı söylenebilir. Üniversitelerin özerkleşmesi ve kendi kaynaklarını yaratması gerektiğini savunarak, yükseköğretimde yapısal dönüşümlere işaret etmiştir. Halide Edip Adıvar, öğretmenliği, yazarlığı ve reformcu kimliğiyle Türk eğitim tarihinde yalnızca bir akademisyen değil; aynı zamanda kadınların eğitimi yoluyla toplumsal dönüşümün öncüsü olarak iz bırakmıştır.

3.5. Mihri Müşfik (1886–1954)

1886'da İstanbul'da doğan Mihri Müşfik, batılı eğitim anlayışıyla yetişmiş, resim sanatına duyduğu ilgiyle öne çıkmıştır. İstanbul'da İtalyan ressam Fausto Zonaro'dan ders almış, ardından Roma ve Paris'te eğitim görerek sanat çevrelerinde tanınmıştır. 1913'te yurda dönerek Darülmuaallimat'ta resim öğretmenliği yapmaya başlamıştır (Seyran, 2005; Yavuz, 2021). Mihri Müşfik, kadınların güzel sanatlar eğitimi alabilmesi için büyük bir adım atarak İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'ni kurmuş ve okulun ilk müdürü olmuştur (Başbuğ, 2009). Bu kurum, Türkiye'de kızlara yönelik ilk görsel sanat eğitimi veren okul olarak tarihî bir önem taşır. Burada modern yöntemlerle sanat eğitimi verilmesini sağlamış, öğrencilere modelden, doğadan ve antik eserlerden çalıştırarak dönemin tabularını kırmıştır. Sanat eğitimini yalnızca teknik beceriye indirgememiş; öğrencilerinin özgüven kazanmasını, yaratıcı düşünmesini ve disiplinler arası bir bakış geliştirmesini hedeflemiştir. Açık hava dersleri, resim yarışmaları ve atölye çalışmalarıyla eğitimde yenilikçi bir anlayış getirmiştir (Özdemir, 2024). Onun öğrencileri arasında ilerleyen yıllarda çağdaş Türk sanatında önemli eserler veren kadın sanatçılar yer almıştır.

Mihri Hanım'ın eğitimci kimliği yalnızca yurt içi faaliyetleriyle sınırlı kalmamış, yurt dışında da devam etmiştir. 1925 tarihli belgelerde, Roma'da ikamet eden ressam ve eğitimci Mihri Hanım'ın Türkiye'ye dönmek üzere harekete geçtiği ve bu sürecin resmî makamlarca takip edildiği görülmektedir (BCA., 10.08.1925). Aynı yıl içinde yer alan başka bir belgede ise Roma'da küçük bir Türk akademisi kurma girişiminde bulunan Mihri Hanım'a destek verilmesine yönelik değerlendirmelere yer verildiği anlaşılmaktadır (BCA., 10.02.1925). Bu durum, Mihri Müşfik'in sanat faaliyetlerini bireysel üretimin ötesinde, örgün ve yaygın eğitimle ilişkilendiren bir anlayışla ele aldığını göstermektedir. Yurt dışında yürüttüğü bu girişimler, onun sanatı kültürel aktarımın ve eğitsel dönüşümün bir aracı olarak konumlandığını; özellikle kadınların sanatsal eğitim yoluyla güçlendirilmesini hedefleyen pedagojik bir vizyona sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Nitekim Mihri Hanım, sanat ile edebiyat arasındaki ilişkiyi güçlendiren çalışmalarıyla da dikkat çekmiş; Tevfik Fikret'in portresini yaparak dönemin entelektüel çevreleriyle etkileşim içinde olmuştur. New York'ta açtığı sergiler ve üniversitelerde yürüttüğü konuk öğretim faaliyetleriyle, Türk kadınlarının sanatta ve eğitimde temsiline uluslararası bir boyut kazandırmıştır (Toros, 1988). Mihri Müşfik'in asıl katkısı, kadınların sanat yoluyla eğitim hakkını savunması ve bu alanı kadınlar için erişilebilir kılmasıdır. Osmanlı'nın son döneminde kız öğrencilerin eğitimde geri planda kaldığı bir bağlamda, sanat eğitimi aracılığıyla kadınlara yalnızca teknik beceriler değil; aynı zamanda özgüven, ifade gücü ve toplumsal görünürlük kazandırmıştır. Bu yönüyle Mihri Müşfik, yalnızca bir sanatçı değil; kadınların sanat eğitimi yoluyla özgürleşmesine katkı sunan öncü bir eğitimci olarak Türk eğitim tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Bu çerçevede Mihri Müşfik'in eğitim anlayışı, sanatı ayrıcalıklı bir yetenek alanı olmaktan çıkararak pedagojik, toplumsal ve dönüştürücü bir araç haline getirmiştir. Özellikle

kadın öğrenciler için kurumsal sanat eğitiminin kapılarını açması, Cumhuriyet öncesi dönemde kadınların eğitime katılımına ilişkin yapısal sınırlılıkları aşan önemli bir kırılma noktasıdır. Mihri Hanım'ın çalışmaları, sanat eğitiminin bireysel ifade kadar toplumsal eşitlik ve kültürel temsil üretme potansiyeline de sahip olduğunu göstermesi bakımından, Türk eğitim tarihinde özgün ve kalıcı bir etki alanı yaratmıştır.

3.6. Nezihe Muhiddin (1889–1958)

1889'da İstanbul Kandilli'de doğan Nezihe Muhiddin, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar yaşamış, Türkiye'de kadın hareketinin öncülerinden biri olmuştur. Kültürlü bir aile ortamında yetişmiş, Fransızca, Almanca, Farsça ve Arapça öğrenmiş, konak eğitimiyle kendini geliştirmiştir (Zihnioğlu, 2011). Nezihe Muhiddin'in eğitim alanındaki en önemli katkısı, kız çocuklarının modern bilimlerle eğitilmesini savunmasıdır. 1912'de İstanbul İnas İdadisi'nde tabiat bilimleri öğretmenini olarak göreve başlamış, ardından Darülmüallimat, Kız Sanayi Mektebi ve İnas Sultanisi gibi kurumlarda öğretmenlik ve müdürlük yapmıştır (Özkay, 2017). Buradaki çalışmalarında kız öğrencilerin yalnızca geleneksel derslerle değil; fen, sağlık, ev idaresi ve çocuk eğitimi gibi konularda da eğitim görmesini savunmuştur. 1924 tarihli bir kayıttaki Nezihe Muhiddin'in kaleme aldığı Fizioloji adlı eser hakkında değerlendirmelerde bulunulduğu görülmektedir (BCA., 1924). Bu durum, Nezihe Muhiddin'in eğitim faaliyetlerinin yalnızca sınıf içi öğretimle sınırlı kalmadığını; öğretim programlarını destekleyen, bilimsel içeriğe dayalı ders materyalleri üretmeye yönelik bir çaba içinde olduğunu göstermektedir. Özellikle kız öğrencilerin fen ve tabiat bilimleri alanında nitelikli bilgiye erişmesini hedefleyen bu yaklaşım, onun eğitimi ezbere dayalı aktarımın ötesinde, bilimsel düşünme ve beden bilgisiyle ilişkilendiren bir pedagojik anlayış benimsediğine işaret etmektedir. Nezihe Muhiddin'in bu yönüyle öğretmenliği, bilgi aktaran bir rol olmanın ötesine geçerek, ders içeriğini yapılandıran ve eğitim materyali üreten bir eğitimci kimliğiyle bütünleşmiştir. Bu kimlikle eğitim programlarının bilimsel, pratik ve deneysel yöntemlerle zenginleştirilmesi gerektiğini raporlarla Maarif Nezareti'ne sunmuştur. Öğretmenlikte yalnızca sınıf içi derslerle yetinmemiş; öğrencilerin zihinsel gelişimlerini destekleyecek özgün yöntemler geliştirmiştir. Özellikle tabiat derslerini uygulamalı işleyerek kadınların batıl inançlardan arınması gerektiğini vurgulamıştır. Böylece, kadınların modernleşme sürecinde aktif rol almalarını sağlamayı amaçlamıştır (Zihnioğlu, 2011). Bu bağlamda Nezihe Muhiddin'in eğitim anlayışı, kız çocuklarının eğitimini yalnızca okullaşma oranlarının artırılmasıyla sınırlamayan; öğretim içeriğinin niteliğini, bilimsel temellere dayandırılmasını ve pedagojik yöntemlerin dönüştürülmesini merkeze alan bütüncül bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Özellikle fen ve tabiat bilimlerini kadın eğitiminin ayrılmaz bir parçası olarak konumlandırması, kadınların düşünsel özerklik kazanmalarını ve modern toplumun etkin bireyleri haline gelmelerini hedefleyen bilinçli bir eğitim stratejisine işaret etmektedir. Bu yönüyle Nezihe Muhiddin, öğretmenliği yalnızca bilgi aktaran bir meslek olarak değil; eğitim programlarını şekillendiren, materyal üreten ve eğitimin toplumsal yönünü dönüştüren bir müdahale alanı olarak değerlendiren öncü bir eğitimci kimliği ortaya koymuştur.

Nezihe Muhiddin, eğitimle kadın hakları arasındaki bağı güçlü bir şekilde kurmuştur. Yazdığı makalelerle kız çocuklarının psikolojisi ve eğitimi üzerine görüşler ileri sürmüş, basında "Türklerin büyük kadını" olarak anılmıştır. Kadınların toplumsal yaşamda ve eğitimde erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuş, bu düşüncelerini hem gazetelerde hem de öğretmenlik faaliyetlerinde uygulamaya çalışmıştır. 1912'de müfettişlik görevine

başlamış, özellikle kadın öğretmenlerin pedagojik yetersizliklerini gidermek için eğitimler düzenlemiştir (Baykan & Ötüş, 2009). Bu çabaları, yalnızca öğrenci eğitime değil öğretmenlerin mesleki gelişimine de katkı sağlamıştır. Nezihe Muhiddin'in eğitime katkıları yalnızca ders verdiği öğrencilerle sınırlı değildir. Kadınların eğitim hakkını bir toplumsal reform olarak görmüş, öğretmenlik mesleğini kadınların özgürleşmesi için en güçlü araçlardan biri kabul etmiştir. Kızların yabancı kızlardan farksız yetişmesi gerektiğini vurgulamış, hazırladığı raporlarla kız okullarının müfredatlarının geliştirilmesine öncülük etmiştir. Ayrıca, kadınların siyasal haklarını savunması ve Kadınlar Halk Fırkası'nı kurması, eğitimin siyasal eşitlikle doğrudan bağlantısını ortaya koymuştur. Onun mücadelesi sayesinde kadınların eğitimi, yalnızca bireysel gelişim değil, toplumsal dönüşümün de bir aracı olarak görülmüştür.

3.7. Zeliha Faika Ünlüer (1894–1981)

1894'te Bulgaristan'da doğan Zeliha Faika Ünlüer, ailesiyle birlikte 93 Harbi sonrası İstanbul'a göç etmiş ve Darülmuallimat'ı üstün başarıyla tamamlamıştır. Öğretmenlik mesleğini bilinçle seçmiş, disiplinli çalışmaları sayesinde kısa sürede saygın bir eğitimci kimliği kazanmıştır (Akyüz, 1999). Özellikle Millî Mücadele yıllarında eğitimi bir toplumsal bilinç aracı olarak kullanmasıyla öne çıkmıştır. 1912'de Erzurum Kız İlk Mektebi'nde başöğretmenliğe başlamış, I. Dünya Savaşı yıllarında Sivas ve Erzurum'daki okullarda görev yapmıştır (Yetişgin ve Dumanoglu, 2017). Bu süreçte kız çocuklarının eğitimi için gösterdiği çaba, bölgedeki sosyal ve kültürel yaşamın dönüşümünde belirleyici olmuştur. Millî Mücadele döneminde Erzurum İnas Mektebi'nin müdiresi olarak yalnızca öğrencilerin eğitimiyle değil, kadınların ulusal bilinç kazanmasıyla da yakından ilgilenmiştir. Kadınları düzenli toplantılarla bir araya getirerek işgale karşı direnç göstermelerini, bağımsızlık için aktif rol almalarını teşvik etmiştir. Bu yönüyle eğitimi, toplumsal direnişin ve milli ruhun taşıyıcısı haline getirmiştir (Büyükboyacı, 2025).

Ünlüer, eğitimde fırsat eşitliğini savunmuş, savaş koşullarında bile kız çocuklarının okula devam etmeleri için yoğun çaba harcamıştır. Kızların yalnızca temel okuma yazma değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluk bilinciyle yetiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Böylece eğitimin, bireysel gelişimden öte ulusal bağımsızlık ve toplumsal dönüşümün en güçlü aracı olduğunu göstermiştir. 40 yıl boyunca hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde öğretmenlik yapan Zeliha Faika Hanım, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da görevine devam ederek eğitimde sürekliliğin simgesi olmuştur. Özellikle kırsal bölgelerde kız çocuklarının eğitime yönelik faaliyetleri, Cumhuriyet'in toplumsal kalkınma hedefleriyle uyumlu bir çizgi izlemiştir. Ünlüer'in eğitime katkıları, yalnızca ders verdiği öğrencilerle sınırlı kalmamış; milli mücadele ruhunu, kadınların toplumsal rolünü ve modern eğitim anlayışını iç içe harmanlamıştır. Onun yaşamı, öğretmenliğin aynı zamanda bir toplumsal liderlik görevi olabileceğini kanıtlamaktadır (Yetişgin & Dumanoglu, 2017).

Zeliha Faika Ünlüer'in eğitim ve toplumsal faaliyetlerine ilişkin bilgiler, Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemine ait arşiv belgeleriyle de desteklenmektedir. Maarif Nezareti Sicill-i Ahvâl Defterleri ile Maarif Vekâleti öğretmen atama ve görevlendirme kayıtlarında, Ünlüer'in Erzurum, Sivas ve çevresindeki görevlerine dair resmî bilgiler yer almaktadır. Özellikle Erzurum İnas Mektebi Müdürlüğü görevine ilişkin yazışmalar, onun yalnızca pedagojik değil, aynı zamanda idari ve toplumsal sorumluluklar üstlenen bir eğitimci olduğunu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) yer alan bazı belgelerde, Millî Mücadele yıllarında kız okullarının faaliyetlerine ve kadınların eğitim yoluyla toplumsal bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalara dair değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu

belgeler, Zeliha Faika Ünlüer'in kadınları bilinçlendirme amacıyla düzenlediği toplantıların ve kız çocuklarının eğitime yönelik ısrarlı tutumunun, dönemin resmî makamları tarafından da dikkatle izlendiğini göstermektedir. Söz konusu arşiv kayıtları, Ünlüer'in eğitim anlayışının bireysel çabanın ötesinde, dönemin sosyal ve siyasal koşullarıyla doğrudan ilişkili olduğunu belgelemektedir (BOA., MF.İBT., 1330).

3.8. Şükufe Nihal (1897–1973)

1897'de İstanbul'da doğan Şükufe Nihal, eğitime Şam, Selanik ve Beyrut'ta başlamış, İstanbul'da tamamlamış, ayrıca evde özel dersler alarak kendini geliştirmiştir. 1919'da Darülfünun'dan mezun olan ilk kadın olarak Türk eğitim tarihinde öncü bir konuma sahip olmuştur (Baskın, 2008). Şükufe Nihal, Cumhuriyet döneminin ilk kadın öğretmenlerinden biri olarak liselerde coğrafya ve edebiyat dersleri vermiş, Darülmuallimat, Bezmiâlem İnas Sultanisi ve Vefa Sultanisi'nde görev yapmıştır. Bu kurumlarda yetiştirdiği öğrenciler aracılığıyla kadınların eğitimi, bilinçli ve toplumsal hayata katılan bireyler olmasına katkı sağlamıştır (Çalışkan & Özbey, 2016).

Eğitim anlayışında özellikle kadınların bilgi ve kültürle güçlenmesi gerektiği düşüncesi ön planda olmuştur. Nitekim Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan 4 Aralık 1923 tarihli belge, Şükufe Nihal'in İstanbul Kız Lisesi Terbiye muallimliğinden Kabataş Kız Lisesi'ne tarih ve coğrafya muallimesi olarak tayin edildiğini göstermektedir (BOA., MF.MKT., 1923). Bu kayıt, onun kız öğrencilerin eğitiminde etkin ve kurumsal bir rol üstlendiğini somut biçimde ortaya koymaktadır. Yazılarında kız çocuklarının okumasının toplumsal kalkınma için zorunlu olduğunu vurgulamış, kadınların erkeklerle eşit eğitim alması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda, kadın haklarıyla eğitimi bütünleştirerek toplumsal dönüşümün önünü açmaya çalışmıştır.

Millî Mücadele yıllarında yalnızca bir öğretmen değil, aynı zamanda toplumsal bir önder olarak öne çıkmıştır. 1919 Sultanahmet Mitingi'nde yüz bin kişiye hitap ederek bağımsızlık ruhunu pekiştirmiş, öğrencilerine de bu bilinçle dersler vermiştir (Kurnaz, 2015). Şükufe Nihal, eğitimle birlikte kültürel aydınlanmaya da önem vermiştir. Anadolu'ya yaptığı gezilerle bölgesel farklılıkları gözlemlemiş, özellikle kadınların sosyal ve ekonomik sorunlarını analiz ederek bunları eserlerine yansıtmıştır. Kadınların toplumda aktif bireyler olabilmesi için yalnızca okullarda değil, basın ve edebiyat yoluyla da mücadele etmiştir. Coğrafya bilgisiyle harmanladığı gezi yazıları, şiirleri ve romanları sayesinde öğrencilerine doğayı ve toplumu bütüncül bir bakışla tanıtmayı amaçlamıştır. Böylece edebiyatı bir eğitim aracı olarak kullanmış, kadınların kültürel alanda da söz sahibi olmaları gerektiğini savunmuştur.

Şükufe Nihal'in en önemli katkısı, kadınların eğitim yoluyla özgürleşebileceği fikrini sürekli gündemde tutması olmuştur. Arşiv belgesinde kayıtlı olan 1923 tarihli tayini, bu düşüncenin yalnızca teorik bir söylem olmadığını, resmî eğitim kurumları aracılığıyla fiilen hayata geçirildiğini göstermektedir. Öğretmenlik, yazarlık ve toplumsal mücadeleyi bir arada yürüterek, eğitimi yalnızca bilgi aktarımı değil, eşitlik ve özgürlük için bir araç hâline getirmiştir (Çalışkan & Özbey, 2016). Bu bağlamda söz konusu arşiv kaydı, erken Cumhuriyet döneminde kadın eğitimcilerin kamusal alandaki görünürlüğü ve yetkinliğini belgeleyen önemli bir tarihsel veri niteliğindedir. Şükufe Nihal'in tayini, yalnızca bireysel bir kariyer ilerlemesi olarak değil; kadınların eğitim kurumlarında uzmanlık alanlarıyla yer almaya

başladıklarını ve düşünsel mücadelelerini kurumsal zeminlerde sürdürdüklerini gösteren yapısal bir dönüşümün işareti olarak da değerlendirilebilir.

3.9. Ayşe Sıdika Avar (1901–1976)

1901’de İstanbul’da doğan Ayşe Sıdika Avar, Çapa Kız Öğretmen Okulu ve Gazi Eğitim Enstitüsü’nde eğitim görmüş, uzun yıllar öğretmenlik yapmıştır. Anadolu’nun farklı illerinde görev aldıktan sonra özellikle Elazığ Kız Enstitüsü’ndeki çalışmalarıyla tanınmıştır (Ekmekçi, 2012). Avar’ın en büyük katkısı, kız çocuklarının eğitimi yoluyla toplumsal dönüşüm sağlamasıdır. 1940’ta Elazığ Kız Enstitüsü’ne atandıktan sonra, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da köy köy dolaşarak aileleri kızlarını okula göndermeye ikna etmiştir. Bu çabalarıyla yalnızca okuma-yazma değil; Türkçe’nin öğretilmesi, el becerileri kazandırılması ve modern yaşam alışkanlıklarının benimsetilmesi konusunda da öncülük etmiştir (Avar, 2011). Onun eğitim anlayışı, sadece dersliklerle sınırlı değildi. Öğrencilerinin günlük yaşam pratiklerini de denetleyerek, ev düzeni, misafir ağırlama ve toplumsal davranış biçimlerini modernleştirmeye çalışmıştır. Eğitimin kalıcı olabilmesi için öğrenilenlerin hayata geçirilmesini ve sürekli geri bildirimle desteklenmesini savunmuştur (Ekmekçi, 2012).

Sıdika Avar, eğitimi yalnızca bireysel gelişimin değil, toplumsal ilerlemenin de en temel aracı olarak görmüştür. Her köyden en az bir kız çocuğunu eğitime dâhil etmeyi hedefleyerek, bu kızların kendi köylerinde öğretici ve dönüştürücü bir rol üstlenmelerini amaçlamıştır. Böylece eğitimin toplum geneline yayılmasını sağlayan bir “çarpan etkisi” oluşturmuştur. Doğu’daki kadınların eğitimi için Köy Kadınları Gezici Kursları’nın açılmasında aktif rol almış; 17 yıl boyunca bölgede görev yaparak binlerce kız öğrencinin eğitim sürecine katılmasına katkı sunmuştur (Akşit, 2005).

Ayşe Sıdika Avar’ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki eğitim faaliyetleri, dönemin resmî arşiv belgeleriyle de desteklenmektedir. Maarif Vekâleti’ne ait öğretmen atama, sicil ve teftiş raporlarında, Avar’ın Elazığ Kız Enstitüsü’ndeki görevine ve kız çocuklarının eğitime kazandırılmasına yönelik yürüttüğü çalışmalara ilişkin ayrıntılı kayıtlara rastlanmaktadır. Bu belgeler, onun yalnızca bir okul yöneticisi değil, aynı zamanda sahaya inerek ailelerle doğrudan temas kuran ve eğitimi yaygınlaştırmayı amaçlayan bir eğitimci olduğunu ortaya koymaktadır (BOA., MF.MKT., 1306). Avar’ın girişimleri, Cumhuriyet’in modernleşme ve dil birliği hedefleriyle de doğrudan örtüşmüştür (Çağlayan, 2018). Öğretmenliği bir “misyon” olarak değerlendiren Avar, milletvekilliği tekliflerini reddederek mesleğine bağlı kalmış; eğitimi cehaleti ortadan kaldırmanın ve toplumu dönüştürmenin en etkili yolu olarak görmüştür. Onun çabaları, yalnızca bireysel öğrenci kazanımlarıyla sınırlı kalmamış, eğitim sistemi aracılığıyla toplumsal dönüşüme yön vermiştir. Ayşe Sıdika Avar’ın mesleki kariyerinin erken dönemine ilişkin bilgiler de resmî arşiv belgeleriyle doğrulanmaktadır. Maarif Nezareti Mektubi Kalemi’ne ait bir belgede, Ayşe Sıdika Hanım’ın Sultanahmet Leyli İnas Mektebi Muallimliği görevine tayinine ilişkin irade kaydı yer almaktadır. Hicrî 20.06.1306 tarihli bu belge, Avar’ın devlet tarafından resmen görevlendirildiğini ve öğretmenlik mesleğini erken dönemde icra ettiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır (BOA., MF.MKT., 1306). Bu belge, Avar’ın ilerleyen yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yürüttüğü eğitim faaliyetlerinin kurumsal ve mesleki bir temele dayandığını ortaya koymakta; onun eğitimi bireysel kazanımların ötesinde, toplumsal dönüşümün stratejik bir aracı olarak ele aldığını desteklemektedir. Özellikle kız çocuklarının eğitime kazandırılmasına yönelik saha temelli çalışmaları, Cumhuriyet’in toplumsal dönüşüm hedeflerinin yerel düzeyde somutlaştığı uygulamalara işaret etmektedir.

Bu yönüyle Avar, yalnızca bir uygulayıcı öğretmen değil; eğitimi toplumsal kalkınmanın temel aracı olarak konumlandırıran, öncü bir eğitim aktörü olarak değerlendirilebilir.

3.10. Afet İnan (1908–1984)

1908’de Selanik’te doğan Afet İnan, Bursa Kız Öğretmen Okulu’nu bitirdikten sonra tarih öğretmenliğine başlamış, kısa sürede Cumhuriyet döneminin öncü kadın eğitimcilerinden biri olmuştur. Atatürk’le tanışması, onun eğitim anlayışını şekillendirmiş ve kadın hakları mücadelesine yön vermiştir (İnan & İnan, 2006; Ünalp, 2023). Afet İnan, öğretmenlik yıllarında özellikle tarih ve yurttaşlık bilgisi dersleriyle gençlere eleştirel düşünme ve toplumsal bilinç kazandırmaya odaklanmıştır. Öğrencilerin aktif katılımını teşvik etmiş, uygulamalı dersler düzenleyerek kadın-erkek eşitliğini ders içeriğine yansıtmıştır. Kadın haklarının eğitimle desteklenmesi gerektiğini savunarak genç kuşaklara özgürlük ve eşitlik bilinci aşılamıştır (Afetinan, 1982). Cenevre Üniversitesi’nde tarih eğitimi olarak akademik birikimini geliştirmiş, yurda döndüğünde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde öğretim görevlisi olmuştur. Burada verdiği “Tarihe Giriş” dersiyle modern tarih anlayışının yerleşmesine katkıda bulunmuştur. Üniversitelerde özgürlük, özerklik ve halkla güçlü bağların kurulması gerektiğini vurgulamış; üniversite vakıfları aracılığıyla öğrencilere burs ve yurt olanakları sağlanmasını savunmuştur (Erdal, 2007).

Afet İnan’ın üniversite düzeyindeki öğretim faaliyetleri ve akademik konumu, dönemin resmî arşiv belgeleriyle de doğrulanmaktadır. Devlet arşivlerinde yer alan bir belgede, Afet İnan’ın Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi profesörlüğüne atanmasına ilişkin kararın resmî makamlarca onaylandığı görülmektedir. Söz konusu belge, onun yalnızca düşünsel üretim yapan bir aydın değil, aynı zamanda Cumhuriyet’in yükseköğretim kurumları içinde kurumsal bir akademik kimlik kazanan aktif bir eğitimci olduğunu ortaya koymaktadır (BCA., 1950). Bu atama, Afet İnan’ın tarih ve yurttaşlık eğitimi alanındaki birikiminin devlet nezdinde karşılık bulduğunu ve üniversite öğretimi içinde sistemli biçimde değerlendirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Akademik görevleri aracılığıyla modern tarih anlayışının yerleşmesine katkı sunan İnan, üniversiteyi yalnızca bilgi aktarılan bir mekân olarak değil, toplumsal bilincin inşa edildiği stratejik bir alan olarak görmüştür. Bu yönüyle Afet İnan’ın eğitimci kimliği, öğretmenlikten akademisyenliğe uzanan süreklilik içinde şekillenmiş; Cumhuriyet’in bilimsel, laik ve eşitlikçi eğitim ideallerinin yükseköğretim düzeyindeki temsilcilerinden biri olarak somutlaşmıştır.

Afet İnan, kadınların siyasi ve toplumsal haklarının kazanılmasında eğitim yoluyla önemli katkılar sağlamıştır. Kadınların seçme ve seçilme haklarını savunmuş, bu konudaki görüşlerini derslerde, konferanslarda ve eserlerinde dile getirmiştir. Ona göre, özgür nesiller ancak özgür kadınlar tarafından yetiştirilebilir. Ayrıca Atatürk’ün yönlendirmesiyle Türk Tarih Kurumu’nun kuruluşunda yer almış, bilimsel araştırmalarıyla Türk tarihinin dünya tarihindeki yerini ortaya koymaya çalışmıştır. Böylece eğitimi yalnızca bireysel değil, ulusal kimlik ve tarih bilinci inşasının da temeli olarak görmüştür (Çetinkaya, 2023). Afet İnan, UNESCO Milli Komisyonu’nda Türkiye’yi uzun yıllar temsil etmiş, kadın eğitimi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında görüşlerini uluslararası platformlarda dile getirmiştir. Bu yönüyle Türk eğitimini yalnızca ulusal düzeyde değil, küresel ölçekte de temsil etmiştir (Uzun, 2019). Öğretmenlikten akademisyenliğe, kadın hakları savunuculuğundan uluslararası temsil görevlerine uzanan hayatı boyunca Afet İnan, eğitimi eşitlik, özgürlük ve toplumsal ilerlemenin en temel dayanağı

olarak görmüştür. Yüzden fazla eseriyle gelecek nesillere ilham olmuş, Cumhuriyet'in modern eğitim anlayışının en güçlü simgelerinden biri haline gelmiştir.

3.11. Fatma Refet Angın (1915–2010)

Cumhuriyet'in ilk kadın öğretmenlerinden biri olan Fatma Refet Angın, 1915 yılında Gelibolu'da doğmuştur. Kuvâ-yi Milliye üyesi ve Mustafa Kemal'in yanında savaşmış bir askerin kızı olarak ilkokul eğitimine mahalle mektebinde başlamış ve çok kısa bir süre sonra mektebi bırakmıştır. Okuma yazmayı sevdiği için annesinden eğitim alarak ilk okuma yazma eğitimini çok küçük yaşlarda tamamlamıştır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile karma eğitim veren okullardan birine kaydını yaptırmış, okuma yazma bildiği için ilkokul üçüncü sınıftan itibaren eğitime başlamıştır. Eğitim öğretim hayatı boyunca öğretmen olmak istemiş ve bu süreçte Mustafa Kemal Atatürk ile karşılaşma imkanı bulmuşken öğretmen olmak istediğini O'na iletmiştir. Atatürk'ün 'Büyüyünce ne olacaksın?' sorusuna 'öğretmen' yanıtı veren Angın, yaşamındaki mesleki hedefini erken yaşlarda belirlemiş ve bu amaca ulaşabilmek için ömrü boyunca yoğun bir çaba sarf etmiştir 1930 yılında Atatürk ile tekrar karşılaşan Angın, bir öğretmen adayı olarak öğretmenlik hedefini gerçekleştirdiğini ifade edince Atatürk, tarih öğretmeni olmasını tavsiye etmiştir. Bu yönlendirme ile Angın öğretmen okulundan sonra tarih öğretmeni olmaya karar vermiştir (İtmeç, 2008).

Bu karardan sonra bir tarih eğitimcisi olma yolunda ilk adımlarını atma yolunda ilerlemiştir. 1932'de Edirne Öğretmen Okulu'nu bitirmiş ve öğretmen okulu diploması almaya hak kazanmıştır. 1936'da Gazi Eğitim Fakültesi aynı zamanda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni de bitirerek her iki fakülteden mezun olmuştur (Emiroğlu, 2022). 1936 yılında tarih öğretmeni olarak Biga'da Gelibolu Lisesi'nde ilk görevine başlamıştır. Bir tarih öğretmeni olarak milli birlik ve beraberliği canlı tutmak için belirli gün ve haftalarda kutlamalar yaparak törenler düzenlemiş, öğrencilere tarihsel konuları araştırmaları için ödevler vererek onları ödüllendirmiştir ve böylece tarih dersini hep canlı tutmaya çalışmıştır. Derslerini, disiplinli bir yaklaşım içinde, sevgi dolu öğütlerle sunduğu için öğrencilerine derslerini sevdirep benimsetmiştir. Ayrıca, verdiği bilgilerle ezberci bir yaklaşımdan kaçınarak, öğrencilerinin hafızasında kalıcı izler bırakacak şekilde bir eğitim vermiştir (Aydın, 2021).

Öğretim süreçlerinde bir öğretmenin etkisinin güçlü olmasını o öğretmenin aldığı eğitime bağlamıştır. Okullarda sanat tarihi ve turizm derslerinin olması gerektiğini, öğretmenlerin de bu derslere ait donanımlarla yetişmesi gerektiğine önem vermiştir. Özellikle de ilkokul öğretmen eğitimlerinin daha titizlikle yürütülmesi, branş öğretmenlerinden farklı olarak öğrencilerin öz bakım becerilerini geliştirmelerine yardımcı olan rehberler olması gerektiğini savunmuştur. Öğretmen olmak için sadece diploma sahibi olmanın yetmeyeceğini, en başta öğrencileri sevmek ve onlarla yakından ilgilenmek gerektiğine dikkat çekmiştir. Öğretmenlik görevine başladığı ilk günden itibaren öğrencileriyle yakın bir bağ kurarak onları tanımaya çalışmıştır. Alışlagelmiş öğretmenlerden farklı olarak her öğrencinin kimliğini en yakın detayına kadar öğrendiği için O'na "Kütük öğretmeni" denmiştir (Aydın, 2021).

Ayrıca yeni öğretmenlerin, deneyimli öğretmenlerden öğrenecek şeylerinin olduğunu bu yüzden de bugün günümüzde uygulanan stajyer öğretmenlik mantığının temellerine ait fikirler ileri sürmüştür. O'na göre deneyimli ve iyi öğretmenler diğer öğretmenleri de yetiştirebilir. Öğretmenler sürekli eğitim almalı, hayat boyu öğrenmeye tabii olmalıdır. Fakat 1980 sonrasında öğretmen eğitimlerinin üniversitelere bağlanmasıyla bu sürekli eğitim ve

devamlılığa ket vurulduğunu, dolayısıyla da öğretmenlik mesleği kalitesinin düştüğünü ifade etmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin erken emekli olmasının bir kayıp olduğunu düşünerek Atatürk'ün sözlerinden hareketle, emekli öğretmenlerin değerinin artırılmasına yönelik çabalar göstermiştir (Aydın, 2021).

Öğretmenlik mesleğinin yanı sıra ülkenin çeşitli illerinde müdürlük ve müdür yardımcılığı yapmıştır. 1955 yılında bakanlığın daveti üzerine Ankara Deneme Lisesine çağırılmış ve okul müdürlüğü yapmaya başlamıştır. Bursa Kız Lisesi, Antalya Kız Meslek Lisesi, Gaziantep Kız Meslek Lisesi, Balıkesir Kız Meslek Lisesi'nde müdürlük; Ankara Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde eğitim şefi; Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu'nda müdür yardımcılığı; Orta Köy Zübeyde Hanım Kız Meslek Lisesi ve Rüştü Uzel Kız Meslek Lisesi'nin ise kuruluş çalışmalarında bulunarak eğitim öğretime büyük katkılar sunmuştur (İtmeç, 2008).

Türkiye'nin ilk kadın öğretmenlerinden olan Angın uzun yıllar çalıştıktan sonra 1981 yılında yılın öğretmeni seçilerek mesleki anlamda verdiği katkılardan dolayı şereflendirilmiştir. 46 yıl fiilen öğretmenlik yaptıktan sonra, 1982'de tarih öğretmenliğinden emekli olmuş, daha sonra kendisi için hazırlanan özel bir statü ile Milli Eğitim Bakanı Danışmanlığı yapmıştır. 1998 yılında 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim sistemine geçiş sürecinde katkı sağlamış ve bu katkılarından dolayı ödüllendirilmiştir. 2001'de "2001 Yılı Başöğretmen Atatürk" ödülüne layık görülmüş, 2004'de 68 yıllık katkıları nedeniyle "Eğitime Hayat Verenler" ödülüne değer bulunmuştur. 2006'de ise "Cumhuriyeti Aydınlatan Meslek Kadınları" ödülünü kazanmış ve aynı yıl Yıldız Teknik Üniversitesi Senatosu tarafından onursal doktora unvanı ile onurlandırılmıştır (Ünal, 2022).

1981 yılında kutlanan ilk öğretmenler gününde yılın öğretmeni seçilmiştir. O tarihten ölümüne kadar öğretmenlik mesleğinin onure edilmesi gerektiğini savunmuştur. 1983-2005 yılları arasında emekli öğretmenlere yönelik "Cumhuriyete Işık Veren Öğretmenler" projesini başlatmış ve bu projenin tüm ülkeye yayılmasını sağlamıştır. Her yıl 24 Kasım Öğretmenler Günü için etkinlikler düzenlenmesine önayak olmuş, bunun dışında çeşitli dernekler, sivil toplum kuruluşları ve gönüllü organizasyonları eğitim amaçlarına yönlendirmiş, öğretmen eğitimi ve öğretmen niteliğini artırmaya yönelik çalışmalara odaklanmıştır. Fatma Refet Angın 65 yıllık meslek hayatı boyunca maddi şeylere değer vermemiş, ödülleri ve hatıra eşyalarını bağışlamıştır. 2006 yılında MEF Okulları tarafından değerli çalışmalarının sonraki nesillere örnek olması ve aktarılması için Fatma Refet Angın'ın özel eşyaları, ödülleri, fotoğrafları ve kitaplarının sergilendiği bir müze açılmıştır (İtmeç, 2008).

Cumhuriyet'in ilk kadın öğretmenlerinden biri olan Fatma Refet Angın, 65 yılı aşan meslek yaşamı boyunca öğretmenliği yalnızca bir meslek değil, toplumsal bir sorumluluk olarak ele almış; Türk eğitim sistemine kalıcı katkılar sunmuştur. Disiplin ve sevgiyi bir arada yürüten eğitim anlayışıyla hem sınıf içinde hem de yöneticilik yaptığı kurumlarda öğrencilerin tarih bilincini geliştirmeyi hedeflemiş; ezbere dayalı öğretimin yerine, millî birlik ve beraberlik duygusunu içselleştirmeye dayalı bir tarih öğretimi benimsemiştir. Atatürk'ün eğitim anlayışını rehber edinen Angın, öğretmenlerin sürekli gelişimini ve mesleğin toplumsal değerinin artırılmasını savunmuş; Öğretmenler Günü'nün anlam ve önemine dikkat çekerek öğretmenlik mesleğinin saygınlığını görünür kılmaya çalışmıştır.

Fatma Refet Angın'ın öğretmenlik pratiği, Cumhuriyet'in ideal öğretmen tipini somutlaştıran tarihsel bir örnek niteliği taşımaktadır. Öğrenci merkezli öğrenme, değerler eğitimi ve yaşam

boyu öğrenme ilkelerini merkeze alan mesleki yaklaşımı, günümüz çağdaş eğitim anlayışıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Hem sınıf içi uygulamaları hem de eğitim yöneticiliği deneyimi, öğretmenliğin yalnızca pedagojik bir rol değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün temel aktörlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Angın, yalnızca geçmişin saygın bir eğitimcisi değil; aynı zamanda günümüz öğretmen yetiştirme politikaları için de güçlü ve güncel bir referans noktasıdır.

4. Tartışma ve Sonuç

Türk tarihine damga vuran kadın öğretmenlerinin doğum yeri ve tarihi, eğitim hayatı, eğitim anlayışı, eğitime katkı sunduğu konular, kariyerleri ve tarihte gerçekleştirdikleri ilkler bağlamında incelenerek Tablo 1’de sunulmuştur. Bu isimlerin eğitime katkıları hem eğitim politikaları hem de toplumsal dönüşüm açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu kadınların, sadece eğitim alanında değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve eğitimde fırsat eşitliği gibi önemli toplumsal konularda da öncü roller üstlendikleri ortaya konulmuştur.

Tablo 1: Türk Tarihinde İz Bırakan Kadın Öğretmenlerin Bazı Kategorilere Göre Özellikleri

Kadın Öğretmen	Doğum Yeri ve Tarihi	Eğitim Hayatı	Eğitim Anlayışı	Eğitime Katkı Sunduğu Alanlar	Kariyeri / Mesleki Rolü	Tarihte Gerçekleştirdiği İlkler ve Katkıları
Fatma Aliye (1862–1936)	İstanbul	Özel hocalardan konak eğitimi, ileri düzey Fransızca	Sorgulama, felsefi düşünme, eleştirel eğitim	Kadın eğitimi, aile eğitimi, toplumsal bilinç	Yazar, düşünür, eğitim öncüsü	Türk edebiyatında romanı basılan ilk kadın yazar
Emine Saniye Önasya (1864–1944)	İstanbul	Paris ve İsviçre’de yüksek öğrenim	Bilimsel, uygulamalı, değer temelli eğitim	Kadın hakları, kız çocuklarının eğitimi	Öğretmen, müfettiş, yazar	Kadınların eğitim hakkı için kurumsal girişim başlatan ilk kadınlardan
Nakiye Elgün (1882–1954)	İstanbul	Darülmuallimat mezunu	Modern, laik, öğrenci merkezli eğitim	Kız okulları yönetimi, kadın öğretmen yetiştirme	Öğretmen, yönetici, milletvekili	Kadın eğitimine dair yasal düzenlemelerde aktif rol alan ilk kadınlardan
Halide Edip Adivar (1884–1964)	İstanbul	Üsküdar Amerikan Kız Koleji	Eğitimde özgürlük ve toplumsal dönüşüm	Kadınların eğitimde eşitliği, öğretmen yetiştirme	Öğretmen, yazar, akademisyen	Üniversitede ders veren ilk kadın profesörlerden
Mihri Müşfik (1886–1954)	İstanbul	Roma ve Paris’te sanat eğitimi	Sanatla özgürleşme, yaratıcı eğitim	Görsel sanatlar eğitimi, kadınların sanatı	Resim öğretmeni, okul kurucusu	Türkiye’de kadınlar için ilk Güzel Sanatlar Okulu’nun kurucusu
Nezihe Muhiddin (1889–1958)	İstanbul	Konak eğitimi, çok dilli öğrenim	Bilimsel, uygulamalı ve eşitlikçi eğitim	Kız okulları müfredatı, kadın öğretmen eğitimi	Öğretmen, müfettiş, yazar	Kadınlar Halk Fırkası’nı kurarak eğitimi siyasal eşitlikle ilişkilendiren ilk kadın
Zeliha Faika Ünlüer (1894–1981)	Bulgaristan / İstanbul	Darülmuallimat mezunu	Ulusal bilinç, sorumluluk temelli eğitim	Milli Mücadele döneminde kız çocuklarının eğitimi	Öğretmen, okul müdürü	Eğitimi toplumsal direniş aracı olarak kullanan ilk kadın öğretmenlerden
Şükufe Nihal (1897–1973)	İstanbul	Darülfünun (İlk kadın mezun)	Bilgiyle özgürleşme, kültürel aydınlanma	Coğrafya, kadın hakları, edebiyat	Öğretmen, yazar, aktivist	Darülfünun’dan mezun olan ilk kadın; kadın eğitiminde öncü
Ayşe Sıdika Avar (1901–1976)	İstanbul	Gazi Eğitim Enstitüsü	Uygulamalı, toplumsal fayda odaklı eğitim	Doğu ve Güneydoğu’da kız çocuklarının eğitimi	Öğretmen, yönetici	Doğu’da gezici kurslarla kadın eğitimini yayan ilk öğretmen
Afet İnan	Selanik	Bursa Kız	Eleştirel	Tarih öğretimi,	Öğretmen,	Türk Tarih

(1908–1984)		Öğretmen Okulu, Cenevre Üniversitesi	düşünme, yurttaşlık bilinci	kadın hakları	akademisyen, TTK kurucusu	Kurumu'nun kurucularından; kadın hakları savunucusu Cumhuriyet'in ilk kadın tarih öğretmenlerinden; "Cumhuriyet öğretmeni" kimliğiyle örnek figür
Fatma Refet Angın (1915–2010)	Gelibolu	Gazi Eğitim Enstitüsü, DTCF	Değer temelli, öğrenci merkezli eğitim	Tarih öğretimi, öğretmen yetiştirme	Öğretmen, yönetici, danışman	

Yapılan doküman incelemeleri sonucunda Tablo 1’de görüldüğü üzere tarihe ismi geçen kadın öğretmenlerinin “doğum yerleri ve eğitim hayatları”nın çoğunun İstanbul merkezli olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul’un dönemin eğitim ve kültür merkezi olarak belirleyici bir rolde olması, burada doğan kız çocuklarının modern eğitim imkanlarına erişiminde mekânsal farklılıkların önemini ortaya koymaktadır. Burada eğitim hayatına başlayan bu önemli şahsiyetlerin konak eğitimi, Darümuallimat, yabancı kolejler ve yurtdışı eğitimlerle eğitim hayatlarını zenginleştirme imkanlarına sahip oldukları söylenebilir. Aldıkları felsefe, edebiyat, dil, tarih, sanat, doğa bilimleri gibi disiplinler; bağımsız düşünme, toplumsal cinsiyet eşitliği, ahlaki terbiye, uygulamalı öğrenme ve modernleşme gibi farklı öğretim felsefelerine dönüşmüştür. Nitekim Mataracı (2016), bu dönemde kadın öğretmenlerin bulundukları toplumsal ve mekânsal konum dolayısıyla zengin öğretim olanaklarına erişim fırsatına sahip olduklarını belirtirken; Yıldırım (2023) da benzer şekilde Türk kadın öğretmenlerin eğitim imkanlarını değerlendirerek, dönemin koşullarına göre oldukça çeşitli ve dönüştürücü bir öğretim sürecinden geçtiklerini vurgulamıştır. Dolayısıyla, İstanbul merkezli eğitim fırsatlarının kadın öğretmenlerin hem bireysel gelişimlerini hem de toplumsal modernleşme sürecindeki rollerini belirgin biçimde güçlendirdiği söylenebilir.

İstanbul merkezli yetişme koşullarının bir sonucu olarak bu çeşitlilik, onların Doğu ve Batı düşünce sistemlerini sentezleyerek özgün bir eğitim anlayışı geliştirmelerine olanak tanımış; zaman içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve modern eğitim anlayışının yaygınlaşmasında öncülük etmelerini sağlamıştır. Eğitim olanakları kadar aile bağlamının da bu kadınların eğitimdeki katkılarının temellerinde önemli bir yerinin olduğu göstermektedir. Çalışmada incelenen 11 kadın öğretmenin 11’inin de aile yapısının okumuş, kültürlü ve modern bir yapıda olduğu dolayısıyla da kendi bakış açıları doğrultusunda kız çocuklarının eğitim almalarına imkan sundukları anlaşılmaktadır. Fatma Aliye ve Emine Saniye Önasya gibi dönemin erken kadın eğitimcileri, genellikle iyi eğitilmiş ailelerden gelmişlerdir. Benzer şekilde, Emine Saniye Önasya, ailesinden aldığı eğitimle toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda güçlü bir duruş sergilemiştir.

Tablodaki kadın öğretmenlerin “eğitim anlayışları” farklı öncelikler taşısa da ortak noktada buluşmaktadır. Hepsinde kadınların eğitime erişimi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve modernleşme vurgusu öne çıkarken; kimi bağımsız düşünme ve eleştirel bakışı, kimi milli bilinç ve vatan sevgisini, kimi de sanat, bilim ya da uygulamalı öğrenmeyi merkeze almıştır. Örneğin Fatma Aliye entelektüel özgürlüğü, Emine Saniye Önasya ahlaki bilimle bütünleştirmeyi, Nakiye Elgün ve Halide Edip Adivar fırsat eşitliği ile öğretmen niteliğini, Mihri Müşfik sanat eğitimini, Nezihe Muhiddin seküler ve bilimsel yaklaşımı, Zeliha Fahika Ünlüer ve Şükufe Nihal milli bilinci, Ayşe Sıdika Avar uygulamalı öğrenmeyi ve dil birliğini, Afet İnan eleştirel düşünceyi, Refet Angın ise sevgi ve disiplin temelli eğitimi öne çıkarmıştır. Dolayısıyla bu anlayışların tümü, bireysel farklılıkların ötesinde, toplumsal

dönüşüme yön veren ortak bir pedagojik vizyonu yansıtmaktadır. Nitekim benzer sonuçlara Gelişli'nin (2004) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadınların eğitim sürecine ilişkin çalışmasında da ulaşılmış, kadınların modernleşme ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında eğitimin merkezinde yer aldığı vurgulanmıştır. Sonuç olarak, Türk tarihindeki kadın öğretmenlerin eğitim anlayışlarının yalnızca bireysel mesleki yaklaşımları değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini, modernleşmeyi ve ulusal kimliği güçlendiren dönüştürücü bir vizyonu temsil ettiği söylenebilir.

Tarihe damga vuran kadın öğretmenlerin eğitim anlayışları doğrultusunda “eğitime katkı sunduğu konular” değerlendirildiğinde bireysel farklılıklarına rağmen ortak bir amaç doğrultusunda hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Genel olarak kadın eğitimi, kadın hakları ve toplumsal dönüşümün desteklenmesi konuları tüm kadınların işlediği belirgin bir tema olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, her öğretmenin katkısı dönemin ihtiyaçları ve kendi uzmanlık alanıyla şekillenmiştir. Örneğin Fatma Aliye ve Emine Saniye Önasya, kadın hakları ve kadınların sosyal hayata katılımını öne çıkarırken; Nakiye Elgün çağdaş öğretim yöntemleri ve vakıf okulları aracılığıyla eğitimin niteliğini artırmaya çalışmıştır. Halide Edip Adivar, fırsat eşitliği ve öğretmen yetiştirme konusuna eğilmiş; Mihri Müşfik kız çocukları için sanat eğitiminin öncülüğünü yapmıştır. Nezihe Muhiddin doğa bilimleri, sağlık ve çocuk eğitiminin programlara eklenmesine öncülük ederken, Zeliha Fahika Ünlüer ve Şükufe Nihal Doğu illerinde milli bilinci güçlendirmeye odaklanmıştır. Ayşe Sıdika Avar, Türkçe'nin yaygınlaştırılması ve Doğu'daki kız çocuklarının eğitimi için çalışmış; Afet İnan, kadınların siyasi ve sosyal haklarını savunarak tarih ve toplum bilincini geliştirmiştir. Refet Angın ise ezberci eğitimden uzaklaşıp yaratıcı düşünmeyi desteklemiş, hayat boyu öğrenme anlayışını güçlendirmiştir. Benzer şekilde, Gelişli'nin (2004) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadınların eğitim sürecine ilişkin çalışması da kadınların toplumsal dönüşümde aktif rol üstlendiklerini vurgulamaktadır. Ayrıca Eren-Aydınlık ve Kenan'ın (2019) araştırması, geç Osmanlı döneminde kızların eğitiminde milli bilinç ve modernleşmenin öne çıktığını ortaya koymaktadır. Yıldırım'ın (2023) Darülmualimât üzerine yaptığı inceleme ise kadın öğretmenlerin katkılarının dönemin toplumsal ihtiyaçlarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Farklı konularda eğitime katkı sunan tarihteki bu önemli şahsiyetlerin “kariyer” leri incelendiğinde tamamının öğretmenlik geçmişlerinin olduğu görülmektedir. Öğretmenlik kadar okul idareciliği de yaparak eğitim anlayışlarını ve çalışma konularını hayata geçirdikleri, bununla birlikte çoğunun mesleki yaşamını yalnızca ders vermekle sınırlamadığı; yazarlık, gazetecilik, müfettişlik, sanatçılık, profesörlük ve aktivizm gibi farklı alanlarda da etkin oldukları tespit edilmiştir. Örneğin Fatma Aliye edebiyatçı ve tarihçi, Emine Saniye Önasya gazeteci ve müfettiş, Halide Edip Adivar profesör ve yazar, Mihri Müşfik ressam ve müdire, Nezihe Muhiddin müdire ve kadın hareketi öncüsü olmuştur. Ayşe Sıdika Avar, Afet İnan ve Refet Angın ise öğretmenlik ve idarecilik görevleriyle özellikle Cumhuriyet dönemi eğitiminde simgesel roller üstlenmiştir. Bütün bu örnekler, kadın öğretmenlerin kariyerlerinin ortak zeminde öğretmenlik ve idarecilik üzerine inşa edildiğini; ancak aynı zamanda çok yönlü mesleki rolleriyle edebiyat, sanat, akademi, basın ve siyasette de güçlü izler bıraktıklarını göstermektedir. Benzer şekilde, Gelişli (2004) kadınların öğretmenlik mesleği üzerinden toplumsal hayata açıldığını vurgularken; Şanal (2013) Osmanlı'da öğretmen okullarından yetişen kadınların yalnızca öğretmenlikle sınırlı kalmayıp farklı kamusal roller üstlendiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca Uygun (2014), Türkiye'de öğretmenliğin kadınlar açısından

toplumsal sorumluluk ve liderlik rollerini de içerdiklerini belirtmektedir. Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, kadın öğretmenlerin kariyerlerinin yalnızca bireysel mesleki başarılarla sınırlı kalmadığı; aynı zamanda bu kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü artırarak toplumsal dönüşümde öncü bir işlev gördükleri söylenebilir.

Çeşitli alanlarda iz bırakarak bu önemli şahsiyetlerin kendi alanlarında gerçekleştirdikleri “ilkler” onların yalnızca mesleki başarılarını değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümde üstlendikleri öncü rolleri de ortaya koymaktadır. Ortak noktaları; kadınların eğitim, sanat, edebiyat, siyaset ve toplumsal yaşamda görünürlüğünü artıran adımlar atmalarıdır. Örneğin Fatma Aliye ilk kadın roman yazarı, Emine Saniye Önasya kadın hakları ve bilimsel yazılarla öne çıkan ilk öğretmenlerden, Nakiye Elgün siyasete katılan ilk kadın öğretmen, Halide Edip Adıvar ise ilk kadın profesörlerden biridir. Mihri Müşfik kız çocukları için sanat eğitiminin öncüsü ve ilk Türk kadın ressam olarak tarihe geçerken, Nezihe Muhiddin Kadınlar Halk Fırkası’nı kurarak siyasal bir ilke imza atmıştır. Zeliha Fahika Ünlüer Doğu illerine gönderilen ilk kadın öğretmenlerden, Şükufe Nihal Darülfünun’dan mezun olan ilk kadın olarak kayıtlara geçmiştir. Ayşe Sıdika Avar Doğu’da Türkçe eğitimde öncülük etmiş, Afet İnan Türk Tarih Kurumu’nun kuruluşunda ve uluslararası platformlarda Türkiye’yi temsil eden ilk kadınlardan biri olmuştur. Refet Angın ise Cumhuriyet’in ilk kadın öğretmeni olarak simgesel bir konuma ulaşmıştır. Bu örnekler, kadın öğretmenlerin toplumdaki yerini güçlendiren tarihsel ilk mirasları olarak değerlendirilebilir.

Eğitimdeki yenilikçi yaklaşımları, kadınların eğitimdeki yerini güçlendiren ilkler ve toplumsal dönüşümdeki etkileri, onların tarihe geçmesini sağlamıştır. Bu ilkler, her birinin eğitim anlayışındaki cesur adımlarının bir sonucudur ve Türk toplumunda kadınların eğitimdeki yerini pekiştiren temel taşlar olmuştur. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çabaları, toplumun her kesiminde kalıcı değişiklikler yaratmıştır. Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik adımlar, sadece kadınların eğitime değil, aynı zamanda genel eğitim politikasına da katkı sağlamıştır. Bu dönemde eğitimdeki en önemli değişikliklerden biri, kadınların eğitimdeki görünürlüklerinin artması ve kadın hakları savunucularının eğitim sisteminde etkin bir şekilde yer almasıdır. Kadın öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki vizyonları, eğitimde fırsat eşitliği yaratmış ve kadınların güçlendirilmesi adına önemli bir temel atmıştır. Benzer çalışmalar da bu sonucu desteklemektedir. Tekeli (1993), Cumhuriyet’in erken döneminde kadınların üstlendikleri öncü rollerin modernleşme sürecinin simgesel unsurları olduğunu belirtmektedir. Zihnioğlu (2003), Nezihe Muhiddin’in kadın hareketi içindeki girişimlerini kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü artıran bir dönüm noktası olarak yorumlamaktadır. Ayrıca Özkaya Duman ve Payaslı (2018), Afet İnan’ın modernleşmenin simgesi olarak eğitime ve uluslararası temsile katkılarını ayrıntılı biçimde incelemektedir.

Bu çalışmada incelenen kadın öğretmenler, doğum yerlerinden aldıkları eğitime, benimsedikleri eğitim anlayışlarından eğitime sundukları katkılara, kariyerlerinden tarihe geçen “ilk” başarılarına kadar pek çok alanda ortak bir miras ortaya koymuşlardır. İstanbul’un eğitim ve kültür merkezi olması, ailelerinin kültürlü ve modern yapısı, onların eğitim olanaklarını artırmış ve Doğu ile Batı düşünce sistemlerini sentezleyerek özgün bir pedagojik vizyon geliştirmelerine zemin hazırlamıştır. Bu vizyon, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları, milli bilinç ve modernleşme ilkeleri etrafında şekillenmiş; kariyerleriyle de yalnızca öğretmenlikte değil, sanat, edebiyat, siyaset ve akademide iz bırakmalarını sağlamıştır. Gerçekleştirdikleri “ilkler” ise kadınların eğitimdeki ve toplumsal yaşamın farklı alanlarındaki

görünürlüğünü artırmış, toplumsal dönüşümün önünü açmıştır. Dolayısıyla kadın öğretmenlerin hikâyeleri, bireysel başarıların ötesinde, eğitim politikaları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kalıcı kazanımlara işaret etmektedir.

5. Öneriler

- Kadın öğretmenlerin eğitim anlayışları ve “ilkleri”, öğretmen yetiştirme programlarında işlenmeli; özellikle Eğitim Tarihi ve Öğretmenlik Meslek Bilgisi derslerinde rol model olarak ele alınmalıdır. Böylece öğretmen adayları yalnızca meslekî beceri değil, toplumsal sorumluluk bilinci de kazanacaktır.
- Kadın öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği, modernleşme ve milli bilinç eksenindeki katkıları MEB programlarına dâhil edilmeli; Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde derslerde okuma parçaları, tartışmalar ve projelerle öğrencilere aktarılmalıdır.
- Tarihî kadın öğretmenlerin öğretmenlik, idarecilik, yazarlık ve aktivizm gibi çok yönlü rollerinden hareketle; günümüzde kadınların eğitim kurumlarında yönetim ve akademik liderlik rollerine erişimleri desteklenmelidir.
- Eğitim tarihi, toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları bütünleştirilerek daha fazla araştırma yapılmalı; biyografiler, arşiv belgeleri ve karşılaştırmalı incelemelerle literatür zenginleştirilmelidir. Üniversiteler ile MEB iş birliği, bu süreci güçlendirecektir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA. (1294, 28 Aralık). EV.BRT., 259-26.
BOA. (1306, 20 Haziran). MF.MKT., 111-41.
BOA. (1308, 25 Mart). Y.EE., 38-47.
BOA. (1311, 9 Eylül). Y.EE., 37-17.
BOA. (1326, 25 Mart). MF.MKT., 1050-53.
BOA. (1330, 18 Mayıs). MF.İBT., 371/72.
BOA. (1923, 4 Aralık). MF.MKT., 147-707-25.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA. (1924, 9 Aralık). 180-9-0-0, 51-260-4.
BCA. (1925, 10 Ağustos). 180-9-0-0, 13-76-5.
BCA. (1925, 10 Şubat). 180-9-0-0, 34-181-7.
BCA. (1940, 17 Aralık). 30-18-1-2, 93-116-1.
BCA. (1950, 16 Haziran). 30-11-1-0, 214-18-12.
BCA. (1950). 490-1-0-0, 578-2299-5.

Telif Eserler ve Makaleler

- Akdağ, Ç. (2016). Modernleşme sürecinde Osmanlı kadınlarının eğitimiyle ilgili basında yer alan tartışmalar. *Humanities Sciences*, 11(2), 55-68. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2016.11.2.4C0202>
- Akşit, E. E. (2005). *Kızların sessizliği*. İletişim Yayınları.
- Akyüz, Y. (1999). Osmanlı son döneminde kızların eğitimi ve öğretmen Faika Ünlüer'in yetişmesi ve meslek hayatı. *Milli Eğitim Dergisi*, 143, 12-32. https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm
- Akyüz, Y. (2006). Türkiye'de öğretmen yetiştirmenin 160. yılında Darülmualimin' in ilk yıllarına toplu ve yeni bir bakış. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 20, 017-058. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000532
- Akyüz, Y. (2012). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S.2012*. Pegem Akademi.
- Avar, S. (2011). *Dağ çiçeklerim*. Berikan Yayınevi.
- Aydın, N. Z. (2021). Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk kadınına verdiği değer: Fatma Refet Angın örneği. *Doğumunun 141. yılında Atatürk Uluslararası Sempozyumu bildirileri kitabı* (Samsun, Türkiye). www.iksadkongre.org
- Aydın, C. (2021). Halide Edip Adıvar'ın Hindistan konferanslarının eğitim ve kültürel boyutları. *Asya Studies*, 5(16), 1-15. <https://doi.org/10.31455/asya.909100>
- Baskın B. (2008). II. Meşrutiyet'te kadın eğitime yönelik bir girişim: İnas Darülfünunu. *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38, 89-123.
- Başbuğ, F. (2009). *1914 Çallı Kuşağı'nın Türk resim sanatı ve eğitimine etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Baykan, A., & Ötüş-Baskett, B. (2009). *Nezihe Muhiddin ve Türk kadını 1931: Türk feminizminin düşünsel kökenleri ve feminist tarih yazıcılığından bir örnek*. İletişim Yayınları.
- Baylı, G. (2018). Osmanlı'da kadının uyanışı: Fatma Aliye Hanım. *Cedrus*, 6, 597-611. <https://doi.org/10.13113/CEDRUS.201828>
- Bilkan, A. F. (2011). Halide Edip Adıvar'ın Hindistan'daki konferansları. *Bilig*, 56, 33-44.
- Büyükboyacı, Ş. (2025). Osmanlı Modernleşmesinde kız çocuklarının katılma süreci ve döneme etki eden kadın öğretmenler. *Eurasian Journal of Teacher Education*, 6(2), 126-153. <https://doi.org/10.69918/ejte.1599574>
- Çağlayan, E. (2018). Kemalizm'in "Medeniyet fabrikası": Kız enstitüleri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4(3), 8-35. <https://doi.org/10.21551/jhf.460360>

- Çalışkan, V., & Özbey, E. (2016). Darülfünun'dan mezun ilk kadın coğrafyacı: Şükûfe Nihal (1897-1973). *Türk Coğrafya Dergisi*, 67, 61-66. <https://doi.org/10.17211/tcd.282015>
- Çetinkaya, S. B. (2023). Erken Cumhuriyet'in ulus inşasında bir figür: Afet İnan'ın tarih, yurttaşlık ve kadın haklarına dair fikirleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 343-376. <https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1220038>
- Çiçek, A. E. (2024). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadın eğitimi (1839-1923). *Danışma*, 9, 113-130.
- Doğramacıoğlu, H. (2017). Halide Edip Adıvar'ın eğitim ve öğretim ile ilgili görüşleri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 62, 129-137. <https://izlik.org/JA94DL47NP>
- Ekmekçi, S. (2012). *Cumhuriyet dönemi eğitim sisteminde Ayşe Sıdika Avar ve eğitim faaliyetleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Emiroğlu, A. (2022). 1923 ve 1960 arası Türkiye'de kadın hakları ve Türk kadınının edindiği hakları kullanmaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1186-1198. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1015388>
- Erdal, K. (2007). Halide Edib Adıvar ve üniversiteler. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 317-335. <https://izlik.org/JA59ED76HG>
- Eren-Aydınlık, B., & Kenan, S. (2019). Between men, time and the state: Education of girls during the Late Ottoman Empire (1859–1908). *Pedagogica Historica*, 55(6), 845–861. <https://doi.org/10.1080/00309230.2019.1660386>
- Eroğlu, A. (2016). Tanzimat dönemi aydınlarından Fatma Aliye. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 59 (2), 333-361. <https://izlik.org/JA75JS64FK>
- Gelişli, Y. (2004). Education of women from the Ottoman Empire to modern Turkey. *SEER-South-East Europe Review for Labour and Social Affairs*, 7(04), 121-135. <https://www.jstor.org/stable/43293079>
- Işıkdöğen, D., & Demirkol, N. (2024). Asr-ı Saadet'ten Cumhuriyet'e kadar olan dönemde kadınların eğitimi ve sosyal konumu. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 73–93. <https://doi.org/10.62356/cihansumul.1579729>
- Şanal, M. (2013). *Women's teacher training in the Ottoman Empire during the westernization period, c.1839-1920*, 5(1), 325-348. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/151453/womens-teacher-training-in-the-ottoman-empire-during-the-westernization-period-c1839-1920>
- İnan, A., & İnan, A. (2007). *Atatürk hakkında hatıralar ve belgeler*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İtmeç, H. O. (2008). *Profesyonel kimliğe ilişkin bir kariyer öyküsü: Eğitimci Refet Angın* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.
- Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve siyasi teşkilatlarda Türk kadını (1908-1960)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Karaca, M. (2010). *Osmanlı kadın hareketi ve Emine Semiye*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Karaca, S. (2011). Fatma Âliye Hanım'ın türk kadın haklarının düşünsel temellerine katkıları. *Karadeniz Araştırmaları*, (31), 93-110.
- Karaca, Ş. (2012). Öncü bir kadın yazar Emine Semiye'nin kaleminden "İslamiyet'te feminizm". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 269-280. <https://izlik.org/JA39LU49XA>
- Kaymaz, K. (2008). *İlk Türk kadın yazarlarından Emine Semiye Hanım, hayatı ve eserleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.
- Kılıç, L. K. (2013). *Başlangıçtan günümüze Türklerde kadın ve kadın eğitimi. Düşünce Dünyasında Türkiz*, 4(20), 121-142. <https://izlik.org/JA59WN86NL>
- Koç, H. (2019). Hanımlara Mahsus Gazete'deki hikâyeler ve temaşa fikri. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 59(2), 345–372. <https://izlik.org/JA75JS64FK>
- Kurnaz, L. (2008). *Emine Semiye: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir kadın yazar ve mücadeleci*. Kitap Yayınevi.
- Kurnaz, Ş. (2015). *Yenileşme sürecinde Türk kadını 1839-1923*. Ötüken Neşriyat.
- Mataracı, A. F. (2016). Fatma Aliye Hanım's contributions to history writing. *International Relations and Diplomacy*, 4(8), 502-507. [doi: 10.17265/2328-2134/2016.08.003](https://doi.org/10.17265/2328-2134/2016.08.003)
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde türkiye'de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33, 93–112. <https://doi.org/10.21560/spcd.03093>

- Özdemir, N. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir cemiyet kadını: Nakiye Elgün*. Phoenix Yayınevi.
- Özdemir, S. (2024). Mihri Müşfik (Rasim)'in sanat eğitimi açısından yeri ve önemi. *The Journal of Social Sciences*, 21(21), 246-251. <http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4093>
- Özer, S. (2013). Kadına seçme ve seçilme hakkı verilmesinin Türk kamuoyundaki yankıları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29(85), 131-168.
- Özkay, N. (2017). *Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Yolu Dergisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Özkaya Duman, O., & Payaslı, V. (2018). Cumhuriyet döneminde modernleşmenin kadın simgesi: Afet İnan (1925–1938). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 17(33), 65–122. <https://izlik.org/JA38JB56GY>
- Özyürek, M. (2014). Osmanlı'dan cumhuriyete bir eğitimci: Nakiye Elgün. *Atatürk Dergisi*, 3(2), 29-46. <https://izlik.org/JA43HT74NG>
- Seyran, E. (2005). *Mihri Müşfik:(Yaşamı ve sanatı)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.
- Şanal, M. (2010). Halide Edib Adıvar'ın (1884-1964) öğretmenlik mesleğinin niteliğine ilişkin görüşleri. *Journal of International Social Research*, 3(11), 517-528. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/halide-edib-advan-18841964-retmenlik-mesleinin-niteliine-likin-grleri-halide-edib-adivars-opinions-on-the-qaulificatio.pdf>
- Şanal, M., & Güçlü, M. (2005). Yenileşme dönemi eğitimcilerinin öğretmenlik mesleğine bakışları. *Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 137-154. <https://izlik.org/JA25CZ83GP>
- Taşer, S. (2012). Halide Edib Adıvar'ın öğretmenlikten istifası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 149-159. <https://izlik.org/JA73SD52YL>
- Tekeli, Ş. (1993). *Women in Turkish politics*. In Ş. Tekeli (Ed.), *Women in modern Turkish society: A reader*. Zed Books.
- Toros, T. (1988). *İlk kadın ressamlarımız*. Akbank Yayınları.
- Uygun, S. (2014). The gender-related role of teaching profession in Turkey. *Journal of Educational and Instructional Studies in the World*, 4(2), 22–29. <https://izlik.org/JA72DW72XZ>
- Uzun, İ. (2019). Afet İnan'ın sosyo-kültürel çalışmaları. *Tarih ve Günce*, 2(4), 103-126.
- Ünal, O. (2022). *Fatma Refet Angın (1915-2010) Öğretmen*. Cumhuriyet Döneminin öncü Türk kadınları. Berikan Yayınevi.
- Ünalp, F. R. (2023). Makedonya/Selanik muhaciri Prof. Dr. Afet İnan ve Atatürk. *Tarih ve Günce*, (12), 93-122. <https://izlik.org/JA52GN89HS>
- Yaraman, A. (2015). *Türkiye'de kadınların siyasal temsili*. Bağlam Yayınları.
- Yavuz, A. (2021). Modernleşme ve çağdaş sanatta kültürel iletişimin ilk türk kadın ressamı: Mihri Müşfik. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 3(2), 7-18. <https://izlik.org/JA86KM85WS>
- Yetişgin, M., & Dumanoğlu, S. C. (2017). Darülmualimat mezunları ve istihdamı. *Cappadocia Journal Of History and Social Sciences*, 9, 493-509. <http://dx.doi.org/10.18299/cahi.139>
- Yıldırım, A. (2023). *The analysis of the women's education centers in the Ottoman Empire through the novels*. *The Universal Academic Research Journal*, 5(2), 117-128. <https://doi.org/10.55236/tuara.1232290>
- Yıldız, H. (2015). *Türkiye'de kadınların siyasi haklar mücadelesi ve Nakiye Elgün* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi.
- Yılmaz, S. (2015). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadın öğretmen kimliği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Yüksel, S. (2023). Emine Semiye biyografisine katkı: Güzin Hanım'a mektuplar. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47(1), 141-152.
- Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız inkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar halk fırkası, kadın birliği*. Metis.
- Zihnioğlu, Y. (2011). *Osmanlı Türk Kadın Hareketi*. İstanbul, Amargi Feminizm Tartışmaları, Yay. Haz.: Esen Özdemir, Sevi Bayraktar, Amargi Yayınevi, Kasım, 39-55. https://tr.boell.org/sites/default/files/amargi_feminizm_tartismalari_2011.pdf

Extended Abstract

Pioneering Women Educators in Turkish Educational History: A Thematic Analysis

Introduction

The history of education in Turkey reflects the intertwined struggles of modernization, gender equality, and national identity, yet the pioneering role of women teachers has often remained overshadowed by narratives centered on male figures. This study, entitled "Trailblazing Women Teachers in Turkish Education History," explores the lives, philosophies, and contributions of eleven prominent women educators Fatma Aliye, Emine Saniye (Semiyye) Önasya, Nakiye Elgün, Halide Edip Adivar, Mihri Müşfik, Nezihe Muhiddin, Zeliha Faika Ünlüer, Şükufe Nihal, Ayşe Sıdika Avar, Afet İnan, and Fatma Refet Angın. By reconstructing their biographies and examining their work within the broader socio-political context of the late Ottoman and early Republican periods, the research seeks to highlight how these women shaped education while simultaneously advancing cultural modernization and gender equality.

Historically, women's access to education in the Ottoman Empire was severely limited, constrained by traditional norms and institutional barriers. While women informally transmitted values and knowledge within families and communities, formal recognition of women as educators began with the establishment of Darülmuallimat in 1870. This school symbolized an important step in legitimizing teaching as a profession for women, yet the progress achieved was not merely the result of institutional reforms. It was driven largely by the perseverance of visionary individuals who insisted on women's right to education, often in defiance of social resistance. The purpose of this research is to document and analyze these women's contributions to education, their intellectual legacies, and their roles as catalysts for social transformation.

Methods

The study adopts a qualitative approach, utilizing document analysis of biographies, archival sources, scholarly articles, and historical records. Data were systematically examined under six categories: biographical context, educational background, pedagogical philosophy, contributions to schools and curriculum, professional careers, and pioneering achievements. Cross-checking of sources and thematic coding ensured both validity and reliability. Each educator's narrative is situated within the historical developments of her time, from Ottoman modernization and the Second Constitutional Era to the Turkish War of Independence and the reforms of the Republican era. The findings reveal that these women were not merely teachers in the narrow sense but active agents of transformation. Fatma Aliye, through her novels and philosophical writings, defended the intellectual independence of women and became one of the first Turkish female novelists. Emine Saniye Önasya, raised in an intellectual family and educated in Europe, emphasized the inclusion of natural sciences in girls' education and actively campaigned for women's rights. Nakiye Elgün combined her teaching career with activism, founded modern schools, criticized the inadequacies of existing institutions, and later became one of the first women parliamentarians in Turkey. Halide Edip Adivar, widely known as a novelist and academic, contributed to pedagogical reform, defended the modernization of Darülmuallimat, and played a visible role in both the War of Independence and international debates on women's rights. Mihri Müşfik, as the first Turkish woman painter of international renown, founded the Fine Arts School for Girls and normalized women's participation in the arts despite a conservative social climate. Nezihe Muhiddin not only taught but also led feminist movements, founded associations, and advocated for suffrage, becoming a pioneering political figure. Zeliha Faika Ünlüer led schools in provincial towns, mobilized women during the War of Independence, and symbolized the connection between local activism and national consciousness. Şükufe Nihal, the first Turkish woman to graduate from Darülfünun, served as a geography teacher, wrote extensively in newspapers and journals, and encouraged women's social participation. Ayşe Sıdika Avar dedicated her career to educating girls in rural boarding schools, reflecting the Republican ideal of extending modernization to the countryside. Afet İnan, historian and academic, collaborated with Atatürk and shaped history curricula in a way that emphasized both national identity and women's active participation in academia. Finally, Fatma Refet Angın, the first officially appointed female history teacher, served in the profession for decades, inspiring generations with her lifelong dedication to teaching. Taken together, these biographies illustrate how women teachers were central to the transformation of Turkish society. They expanded access to education for girls, promoted scientific knowledge, advocated cultural modernization, and demonstrated resilience in the face of gender-based obstacles. They were not passive recipients of state reforms but rather producers of change, challenging patriarchal structures and creatively adapting Western educational models to Turkish realities. Their symbolic significance also extended beyond the classroom, as they participated in literature, art, politics, and social reform, positioning education as a cornerstone of national development.

Conclusion

The discussion emphasizes that women's contributions have long been underrepresented in mainstream educational historiography. While male educators are often credited with shaping Turkey's education system, these women's efforts in mobilizing girls, mentoring future generations, and acting as public intellectuals deserve equal recognition. By bringing their stories to light, this study contributes to a gender-balanced historiography and underscores the importance of integrating women's voices into educational narratives. The implications are significant for contemporary teacher education. These pioneering women provide role models for today's teachers, showing how professional commitment can intersect with civic responsibility and social activism. Their interdisciplinary approaches—linking science, humanities, arts, and social

engagement—offer lessons for present-day curricula. Incorporating their legacies into teacher education programs would not only promote gender equality but also remind future educators of the transformative potential of teaching when aligned with ideals of justice and social progress.

In conclusion, the examination of eleven trailblazing women teachers reveals the profound role of education in shaping Turkey's modernization and gender equality agenda. They opened pathways for girls to enter formal schooling, enriched the cultural and intellectual fabric of society, and redefined the profession of teaching as a site of social transformation. Their legacies continue to inspire and should be integrated into contemporary educational policies, curricula, and research. Recognizing their contributions ensures that the history of education in Turkey reflects not only the voices of men but also those of the courageous women who taught, wrote, led, and transformed their world.